

Cijena u kupoprodajnom ugovoru u rimskoj pravnoj tradiciji

Margetić, Sara

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:220806>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-18**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

REPUBLIKA HRVATSKA
SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
P R A V N I F A K U L T E T

Student:

Sara Margetić

Kolegij:

RIMSKO PRIVATNO PRAVO

Naslov diplomskog rada:

**CIJENA U KUPOPRODAJNOM UGOVORU U
RIMSKOJ PRAVNOJ TRADICIJI**

Mentor:

Izv. prof. dr. sc. Tomislav Karlović

Zagreb, kolovoz 2022.

Izjava o izvornosti

Ja, Sara Margetić, pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključivi autorica diplomskog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristio/-la drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Sara Margetić v.r.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. KUPOPRODAJNA CIJENA U RIMSKOM PRAVU.....	4
2.1. Povijesni razvoj kupoprodaje u rimskom pravu – od mancipacije do konsenzualne kupoprodaje.....	4
2.2. Općenito o <i>emptio venditio</i> – obveze i odgovornosti stranaka	5
2.3. Kupovna cijena – <i>pretium</i>	11
2. 3. 1. <i>Numerata pecunia</i> – cijena mora biti izražena u novcu	11
2. 3. 2. <i>Određena ili odrediva kupovna cijena</i>	13
2. 3. 3. <i>Pretium verum</i>	16
2. 3. 4. <i>Pretium iustum</i>	17
2. 3. 5. <i>Isplata kupovnine</i>	19
2. 3. 6. <i>Uloga kupovnine u posebnim uglavcima ugovora</i>	22
3. KUPOPRODAJA I KUPOPRODAJNA CIJENA U SUVREMENOM HRVATSKOM PRAVU.....	24
3. 1. Općenito o ugovoru o kupoprodaji.....	24
3.2. Kupovna cijena.....	27
3. 2. 1. <i>Cijena izražena u novcu</i>	28
3. 2. 2. <i>Određena ili odrediva cijena</i>	29
3. 2. 2. 1. <i>Propisana cijena</i>	32
3. 2. 3. <i>Isplata cijene</i>	33
3. 2. 4. <i>Uloga cijene u posebnim vrstama kupoprodaje</i>	35
4. ZAKLJUČAK.....	37
5. LITERATURA.....	39

1. UVOD

Kupoprodajna cijena jedan je od nezaobilaznih dijelova svakodnevnog života. O njoj se raspravlja u vezi inflacije, potrošačke košarice, trgovačkih marži, kao i niza drugih pojava; u biti, cijena je temelj razmatranja i procjene životnog standarda u određenoj državi.¹ S obzirom na to da stalno sklapamo kupoprodajne ugovore, u situacijama poput odlaska u trgovinu ili na tržnicu, pa sve do kupovine automobila ili nekretnine, tako iznova odlučujemo o cijeni je li nam prihvatljiva i hoćemo li s obzirom na nju sklopiti ugovor. Također, i nakon što sklopimo kupoprodajni ugovor, kako svjedoči sudska praksa, može se pojaviti niz problema u vezi cijene. Pritom, ako smo upoznati s povijesnim razvojem privatnog prava, bit će vidljivo da nije riječ o nekim novim problemima koji su svojstveni suvremenom dobu, već je riječ o pitanjima koja su bila poznata i detaljno razrađena već u rimskom pravu.

Povijest konsenzualne kupoprodaje kako je ona danas uređena u suvremenom hrvatskom Zakonu o obveznim odnosima², počinje u okvirima rimskog prava u vrijeme razvijanja prometa i trgovine.³ Prema rimskim pravnicima, u prvom redu tekstu klasičnog pravnika Paula koji je stavljen na sam početak titula D.18.1.1.pr o kupoprodaji⁴, ta je kupoprodaja imala porijeklo u trampni odnosno razmjeni, te se može reći da je trampa zapravo najstariji oblik prodaje. U tom tekstu Paulo objašnjava kako nekada nije postojala stvar kao što je novac i nisu bili poznati pojmovi kao što su roba i cijena, te su ljudi mijenjali ono što im je bilo beskorisno, sa stvarima koje bi im bile korisne prema trenutačnim potrebama. Dalje je naveo da nije uvijek bilo lako pronaći stvar koju bi druga osoba prihvatila kao predmet razmjene te je stoga postupno uveden materijal, novac, kojemu je država dala stabilnu vrijednost, a čime su izbjegnuti problemi s

¹ Primjerice vidi Jutarnji list, br. 8597, od 23. 07. 2022., str. 19-21.

² Zakon o obveznim odnosima (dalje u tekstu: ZOO), Narodne novine, br. 35/05, 41/08, 125/11, 78/15, 29/18, 126/21.

³ Vidi više Zimmerman, R., *The law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Juta, Cape Town, 1990., str. 250.

⁴ D, 18, 1, 1 pr. (*Paulus libro 33 ad edictum*): „*Origo emendi vendendique a permutationibus coepit. Olim enim non ita erat nummus neque aliud merx, aliud pretium vocabatur, sed unusquisque secundum necessitatem temporum ac rerum utilibus inutilia permutabat, quando plerumque evenit, ut quod alteri superest alteri desit. Sed quia non semper nec facile concurrebat, ut, cum tu haberes quod ego desiderarem, invicem haberem quod tu accipere velles, electa materia est, cuius publica ac perpetua aestimatio difficultatibus permutationum aequalitate quantitatis subveniret. Eaque materia forma publica percussa usum dominiumque non tam ex substantia praebet quam ex quantitate nec ultra merx utrumque, sed alterum pretium vocatur.*“ (Kupoprodaja vuče porijeklo iz trampe. Nekada, naime bilo novca, i nije se jedna stvar nazivala predmetom-robom, a druga cijenom, nego je svaki pojedinac, prema potrebama koje je u dato vrijeme imao za određenim stvarima, mijenjao ono što mu nije trebalo za ono što mu je bilo potrebno, jer se često događalo da nešto što je jednome višak, drugome nedostaje. Ali kako se uvijek ne dogodi da ti imaš ono što sam bi ja želio i obrnuto, da ja imam ono što bi ti htio nabaviti, izabrana je materija, čija javna vrijednost otklanja teškoće nastale zamjenom.) Prijevod prema Polojac, M., *Praktikum za rimsko pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2011., str. 113.

razmjenom.⁵ Od tada, kako objašnjava Paulo, obje stvari koje se razmjenjuju se ne nazivaju više robom, već se jedna od njih zove cijena. Prema tome, upravo pojavom novca (od čega se u konačnici sastoji cijena), razvija se kupoprodaja u pravom smislu te riječi.

Rimljani su počeli koristiti grčki novac u 3. i 4. stoljeću pr.Kr., a počeli su kovati svoj u 3.st. pr. Kr.⁶ Novac se prvo pojavljuje kao bakreni, a zatim srebrni, koji zamjenjuje komade bakra (*aes*) koji su ranije koristili kao sredstvo plaćanja.⁷ Naravno, u skladu s razvojem, prije uvođenja novca, neke su robe, kao što su stoka, metali ili robovi, smatrane univerzalno poželjnima, pa su korištene kao monetarni instrumenti u vrlo ranim vremenima, no konsenzus o stalnom sredstvu razmjene na kraju je poprimio oblik kovanog novca. U skladu s time, uvođenje novca nametnulo je pitanje od čega se cijena zaista mora sastojati, te mora li biti isključivo u novcu ili može biti izražena i u drugim stvarima. Takav spor o sastavu kupovnine nije bio jedini problem koji se ticao cijene. Rasprave o načinu određivanja cijene i odnosu cijene prema vrijednosti stvari, odnosno pitanje mora li cijena biti pravična, pojavljuju se vrlo rano u rimskom pravu, a prisutne su i danas. Suprotnosti liberalnih stavova rimskih klasičnih glede određivanja cijene prema sposobnostima stranaka i postklasičnih, Justinijanovih konstitucija u uvjetima kontrakcije tržišta i sve većih intervencija države radi ublažavanja neravnoteža u gospodarskoj snazi subjekata, praktički su vidljive i u suvremeno doba kao razlike u političkim programima stranaka ili stavovima različitih aktera na tržišta, poput poduzetnika, sindikata i drugih. Općenito, institut cijene bio je predmet mnogih oprečnih stajališta rimskih klasičnih pravnika, kao i kasnijih carskih intervencija, te se i pravna regulacija različitih aspekata kupoprodajne cijene razvijala pod utjecajem različitih društvenih, ekonomskih, pravnih i drugih okolnosti.⁸

U ovom radu, predmet analize je upravo cijena (*pretium*) kao bitan sastojak kupoprodaje (*emptio venditio*) rimskoga prava, uz što je dan i osvrt na cijenu u suvremenom hrvatskom pravu. U radu ćemo prvo kraće izložiti povijesni razvoj kupoprodaje u rimskom pravu kroz od mancipacije do konsenzualnog ugovora, a nakon čega će biti obrađeni elementi, obveze i odgovornosti stranaka kod konsenzualne *emptio venditio*. Središnji dio čine razmatranja o samoj cijeni, o pojmu (*pretium*) i porijeklu, te napose o pravilima kakva je cijena morala biti u

⁵ O problemima sa zamjenom usp. Polojac, M., *op. cit.* u bilj. 4, str. 113 – 114.

⁶ Usp. Aubert, J. J., *Commerce*, u: Johnson, D. (ur.), *The Cambridge Companion to Roman Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2015., str. 215.

⁷ Vidi u: Karić, B., *Pretium - cijena u klasičnom rimskom pravu*, University Press-Magistrat izdanja, Sarajevo, 2020., str. 41.

⁸ Primjerice usp. Mackintosh, J., *Roman law of sale*, WM. W. Gaut & Sons, Inc., Holmes Beach FL, 1994., str. 267 i sl.; Mousourakis, G., *Fundamentals of Roman Private Law*, Springer, Heidelberg, New York, Dordrecht, London, 2012., str. 220 i sl.

rimskom pravu. U drugom dijelu rada, govorit će se općenito o kupoprodaji u suvremenom pravu, obvezama i odgovornostima stranaka, a ponajviše o cijeni uz pozivanje na sudsku praksu. Karakteristike cijene u suvremenom pravu su uvelike popraćene stajalištima utvrđenima u rimskom pravu, no ipak se pri tome pojavljuju neke razlike o kojim ćemo detaljnije naknadno.

2. KUPOPRODAJNA CIJENA U RIMSKOM PRAVU

2.1. Povijesni razvoj kupoprodaje u rimskom pravu – od mancipacije do konsenzualne kupoprodaje

Kupoprodaja, može se reći, postoji i puno prije nego što su i sami rimski izvori pisali o njoj. Od prvobitnih oblika do dan danas, doživjela je značajnu evoluciju u skladu s vremenom u kojem se nalazila. Prema tome, definicija kupoprodaje pojavljuje se još od Aristotela, koji ju definira kao razmjenu nekog predmeta za novac.⁹ No, u rimskom pravu kupoprodaja nije od početka bila prepoznata kao obvezni konsenzualni ugovor jer u doba Zakonika XII ploča konsenzualni ugovori općenito nisu bili pravno priznati ni utuživi.¹⁰ Kako navode Eisner i Horvat, može se reći da je „kupnja starog civilnog prava bila realna kupnja za gotovo ‘iz ruke u ruku’ koja se kod *res Mancipi* zbivala u obliku mancipacije“.¹¹ Dok su se tako stvari manje vrijednosti, za svakodnevni život, kao što je primjerice slučaj i danas na tržnicama glede prehrambenih proizvoda ili djela obrtnika, neformalno prodavale i predavale iz ruke u ruku, za najvrjednije stvari koristila se *mancipatio* koja je uključivala element publiciteta ključan u slučaju eventualnih sporova o vlasništvu stvari.

Temeljnu definiciju mancipacije ostavio je Gaj u Institucijama 1, 119.¹² Prema Gaju, koji počinje s opisom funkcije mancipacije u njegovo doba kao imaginarne kupoprodaje, riječ je o formi u kojoj su bili ujedinjeni kupoprodajni ugovor i prijenos vlasništva, a koja se mogla ostvariti samo među rimskim građanima i to uz prisutnost 5 svjedoka i mjeraca s vagom, kao preostatka iz prednovčanog doba kada se mjerila količina bakra kao sredstva razmjene. Općenito se uzima da je aktu mancipacije prethodio dogovor stranaka o predmetu i cijeni, ali taj dogovor nije imao sam za sebe nikakve pravne važnosti. Sporno je, zapravo, kako i kada je taj neformalni sporazum stranaka o predmetu i cijeni počeo proizvoditi utužive obvezne učinke,

⁹ Karić, B., *op. cit.* u bilj, 7, str. 37.

¹⁰ Vidi više Horvat, M., *Bona fides u razvoju rimskog obveznog prava*, Seminarska biblioteka u Zagrebu, Zagreb, 1939., str. 43.

¹¹ Eisner B.; Horvat, M., *Rimsko pravo*, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1948, str. 418.

¹² Mancipaciju definira Gaj u Institucijama na slijedeći način; Gai, Inst. 1,119 : „*Est autem Mancipatio, ut supra quoque diximus, imaginaria quaedam venditio: quod et ipsum proprium civium Romanorum est. Eaque resi ta agit: adhibitis non minus quam quinque testibus civibus Romanis puberibus et praeterea alio eiusdem conditionis, qui libram aencam teneat, qui appellatur libripens, is qui Mancipio accipit, rem tenens ita dicit: HUNC EGO HOMINEM EX IURE QUIRITUM MEUM ESSE AIO ISQUE MIHI EMPTUS ESTO HOC AERE AENEQUE LIBRA; dende aere percussit libram idque aes dat ei a quo Mancipio accipit quasi pretii loco.*“ (Mancipacija je neka vrsta prividne prodaje, i ona je spadala u rimsko pravo samo za građane. Obavlja se ovako: u prisustvu minimalno 5 svjedoka, rimskih građana, punoljetnih, a pored toga još jednog s istim položajem, koji bi držao bakrenu vagu, a nazvan je vagač, onaj tko mancipacijom pribavlja stvar, držeći bakrenu šipku, kaže: „Tvrdim da ovaj rob po kviritskom pravu pripada meni i da sam ga ja kupio ovim bakrom i bakrenom vagom.“ Zatim bi udario bakrenom šipkom po vagi i onome od koga je stvar mancipacijom dobio, predao bakar, kao da time plaća cijenu.) Prijevod prema: Romac, A., *Izvori Rimskog Prava*, Informator, Zagreb, 1973., str. 405.

odnosno je li izvor kupoprodaje bio taj dogovor ili samostalni dogovor, neovisan o mancipaciji, a koji bi Rimljani mogli sklapati i sa strancima, a s obzirom na to da je ugovor priznat kao institut *ius gentium*.¹³

U svakom slučaju, tijekom 3. ili 2. stoljeća prije Krista prevladalo je mišljenje kako je upravo sam dogovor, odnosno konsenzus stranaka o prodaji robe, za razliku od samog prijenosa robe, dovoljan za postojanje relevantne obveze¹⁴, odnosno uključenjem u pretorski edikt tužbi *actio empti* i *actio venditi* pravno je priznata kupoprodaja (*emptio venditio*) kao ugovor (*contractus*).¹⁵ Kao iznimka od pravila da iz neformalnog sporazuma po civilnom pravu ne nastaje valjana obveza, tj. ugovor, uz kupoprodaju su kao konsenzualni ugovori priznati još i ugovor o najmu (*locatio conductio*), ugovor o ortaštvu (*societas*) i ugovor o nalogu (*mandatum*).¹⁶ Njihova temeljna karakteristika je upravo to što se za sklapanje ugovora ne traži nikakva predaja stvari, određena forma ili ispunjenje neke činidbe, već pukim sporazumom volja (*consensus*) nastaje obveza za stranke. Takav sporazum može se izraziti na bilo koji način, bilo među prisutnima bilo odsutnima, usmeno ili pismeno, izrijeком ili prešutno, osobno ili po glasniku, što je omogućilo njihovu široku primjenu. Konsenzualni su ugovori pritom bili najčešće korišteni u trgovini, trgovačkim odnosima, a u vezi s time su bili od ključne važnosti tijekom recepcije rimskog prava u srednjem vijeku i kasnije, kao što su i u suvremenom pravu, ili oni sami ili njihove izvedenice, neki od najznačajnijih instituta privatnog prava.¹⁷

2.2. Općenito o *emptio venditio* – obveze i odgovornosti stranaka

U rimskom se pravu kupoprodajna pogodba odnosno ugovor o kupoprodaji (*emptio venditio*) uobičajeno definira kao konsenzualni ugovor koji nastaje time što se prodavatelj (*venditor*) obvezuje kupcu (*emptor*) prepustiti neku stvar, odnosno predmet (*merx*), a kupac se obvezuje prodavatelju za stvar platiti određeni iznos novca kao cijenu (kupovninu; *pretium*).¹⁸ Prema tome, samom se pogodbom na kupca ne prenosi prodana stvar niti na prodavatelja kupovnina,

¹³ Rimski pravници pripisivali su konsenzualne ugovore poslovima *iuris gentium*, te se njihovo podrijetlo veže uz trgovački promet među Rimljanima i strancima kojima nije bilo dostupno *ius civile*. Također, s obzirom na neformalnost, stranke ugovora nisu morale biti međusobno prisutne kako bi ugovor nastao što je za razvoj međunarodne trgovine bilo izuzetno važno. Za *ius gentium* vidi opširnije u Eisner, B., Horvat, M., *op. cit.* u bilj. 11, str. 63 – 64, te za odnos *ius gentium* i *bona fides* vidi Horvat, M., *op. cit.* u bilj. 10, str. 50 – 58.

¹⁴ Mousourakis, G., *op. cit.* u bilj. 8, str. 220.

¹⁵ Aubert, J., J., *op. cit.* u bilj. 6, str. 225.

¹⁶ Valja naglasiti, da se to odnosilo samo na ova četiri u prometu važna posla, koji ispunjavaju važnu gospodarsku funkciju. Usp. Horvat, M., *Rimsko pravo*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1998., str. 344.

¹⁷ Mousourakis, G., *op. cit.* u bilj. 8, str. 220.

¹⁸ Usp. Horvat, M., *op. cit.* u bilj. 16, str. 343., Polojac, M., *op. cit.* u bilj. 4, str. 105; Karić, B., *op. cit.* u bilj. 7, str. 37; Mousourakis, G., *op. cit.* u bilj. 8, str. 220; Zimmerman, R., *op. cit.* u bilj. 3, str. 230.

te za prodavatelja nastaje samo obveza da prenese prodanu stvar, a za kupca nastaje obveza prenijeti, odnosno platiti prodavatelju kupovnu cijenu.¹⁹ Taj će se prijenos stvari i cijene dogoditi posebnim aktom, mancipacijom, *in iure cessio* ili tradicijom, koja pripadaju u izvršenje obveza koje su nastale sklapanjem kupoprodajne pogodbe, dok je kupoprodajna pogodba samo pravni razlog (*causa*) za prijenos stvari, odnosno novčane cijene.²⁰

Posebnost kupoprodaje je u tome da nastaje čim se stranke sporazumjele o predmetu i cijeni, koji čine dva temeljna elementa kupoprodaje. S obzirom na to da će cijena biti posebno obrađena, ovdje ćemo izložiti samo glavna pravila koja su važila glede predmeta kupoprodaje. Općenito, predmet kupoprodajne pogodbe (*res*) mogle su biti sve stvari koje su u prometu, tjelesne, npr. rob ili mač ili kakva druga roba, i netjelesne, npr. pripalo nasljedstvo, kao i pokretnine i nekretnine. Također, objekt činidbe prodavatelja mora biti jasno određena stvar, kompleks stvari, čak i pravo ili služnost, sve dok takve stvari ili prava mogu biti u nečijem privatnom vlasništvu²¹, dok prodaja stvari opisanih samo po rodu, kao pet bačvi ulja bez bilo kakvih daljnjih specifikacija, u rimskom pravu nije bila priznata. Međutim, kada je osoba namjeravala prodati fiksnu količinu iz određene zalihe, npr. deset vreća ječma iz staje, kupoprodajni ugovor je sklopljen, iako sve učinke stječe tek kada su relevantne stvari bile izdvojene iz cjeline i specificirane.²² O navedenom primjerice svjedoči Gajev tekst D. 18, 1, 35, 5²³ prema kojemu je prodaja zamjenjivih stvari (*genus*) koje još nisu izbrojane, izvagane ili

¹⁹ O obvezama stranaka u kupnji govori i klasični pravnik Ulpianu tekstu D. 19, 1, 11, 2 (*Ulpianus libro 32 ad edictum*): „*Et in primis ipsam rem praestare venditorem oportet, id est tradere: quae res, si quidem dominus fuit venditor, facit et emptorem dominum, si non fuit, tantum evictionis nomine venditorem obligat, si modo pretium est numeratum aut eo nomine satisfactum. Emptor autem nummos venditoris facere cogitur.*“ (Prije svega, prodavatelj je dužan predati stvar kupcu, tj. izvršiti tradiciju; s ovim činom/predaje/ će, ako je prodavatelj bio vlasnik, učiniti vlasnikom i kupca. Ako prodavatelj nije vlasnik, on će odgovarati samo za slučaj evikcije, ako mu je cijena plaćena ili mu je na drugi način dato osiguranje. Nasuprot tome, kupac mora prodavatelja učiniti vlasnikom kupovnog novca.) Prijevod prema: Polojac, M., *op. cit.* u bilj. 4, str. 126.

²⁰ Eisner, B., Horvat, M., *op. cit.* u bilj. 11, str. 418.

²¹ Mousourakis, G., *op. cit.* u bilj. 8, str. 222.

²² *Ibid.*

²³ D. 18, 1, 35, 5 (*Paulus libro 33 ad edictum*): „*In his quae pondere numero mensurave constant, veluti frumento vino oleo argento, modo ea servantur quae in ceteris, ut simul atque de pretio convenerit, videatur perfecta venditio, modo ut, etiamsi de pretio convenerit, non tamen aliter videatur perfecta venditio, quam si admensa adpensa adnumeratae sint. Nam si omne vinum vel oleum vel frumentum vel argentum quantumcumque esset uno pretio venierit, idem iuris est quod in ceteris rebus. Quod si vinum ita venierit, ut in singulas amphoras, item oleum, ut in singulos metretas, item frumentum, ut in singulos modios, item argentum, ut in singulas libras certum pretium diceretur, quaeritur, quando videatur emptio perfici. Quod similiter scilicet quaeritur et de his quae numero constant, si pro numero corporum pretium fuerit statutum. Sabinus et Cassius tunc perfici emptionem existimant, cum adnumerata admensa adpensa sint, quia venditio quasi sub hac condicione videtur fieri, ut in singulos metretas aut in singulos modios quos quasve admensus eris, aut in singulas libras quas adpenderis, aut in singula corpora quae adnumeraveris.*“ (Ako se radi o onim stvarima koje se određuju po težini, broju ili mjeri, kao što su, na primjer, žito, vino, ulje ili srebro, treba se držati istoga pravila kao i kod drugih (stvari), pa stoga, čim se (stranke) sporazumjele o cijeni, smatra se da je zaključen ugovor o kupnji, ali ipak s tom razlikom da, makar se sporazumjele o cijeni, ugovor o prodaji ipak se ne smatra konačnim dok stvari ne budu izmjerene, izvagane ili izbrojene. Jer, ako je za jednu cijenu kupljena cjelokupna količina vina, ulja, žita ili srebra, onda je ista pravna situacija kao i kod drugih stvari. Ali, ako se vino prodaje na taj način da se određuje cijena po jednoj amfori, ili

izmjerene imperfektna upravo zbog neodređenosti stvari.²⁴ Pritom ipak treba naglasiti da u slučaju da je prodana ukupna količina nekih generičnih stvari, poput svega vina, ulja, žita ili srebra iz skladišta, za određenu jedinstvenu cijenu, onda vrijedi sve kao i kod kupovine drugih stvari. Nadalje, kako prema klasičnom pravu prodavatelj nije bio dužan prenijeti kupcu vlasništvo stvari, kupoprodaja se mogla valjano sklopiti i glede tuđih stvari. Također, predmet ugovora mogu biti i buduće stvari (*res futurae*), odnosno stvari koje će tek nastati, pri čemu se razlikuju *emptio rei speratae* kao uvjetna i *emptio spei* kao bezuvjetna kupoprodaja.²⁵ Slično tome, i u slučaju kada je dogovoreno da će netko izraditi predmet iz svog materijala, prevladalo je mišljenje da je riječ o kupoprodaji, a ne o ugovoru o djelu.

U vezi kupoprodaje i predmeta treba spomenuti da je u ovom kontekstu razvijen i pravni koncept zablude (*error*). Naime, stranke kod ugovora o kupoprodaji trebaju postići suglasnost o predmetu i cijenu, jer ako se ne slažu u pogledu jednog od tih elemenata, kupoprodaja ne nastaje. O zabludi glede predmeta klasični pravnik Ulpijan govori u fragmentu D. 18, 1, 9²⁶

ulje po jednoj metreti, ili žito po jednom modiju ili srebro po jednoj funti — postavlja se pitanje kada je ugovor o kupnji konačan. Isto se pitanje postavlja i onda kada se kupuje na broj ako se cijena određuje po broju pojedinih predmeta. Sabin i Kasije smatraju da je ugovor o kupnji konačan onda kada stvari budu izbrojene, izmjerene ili izvagane, jer se može uzeti da je u ovakvim slučajevima ugovor o kupnji zaključen u neku ruku pod uvjetom, to jest da (ako) stvari budu izmjerene po pojedinim metretama ili modijima koji budu izmjereni, ili po pojedinim funtama koje budu izvagane ili po pojedinim predmetima koji budu izbrojeni.“) Prijevod prema: Romac, A., *op. cit.* u bilj. 12, str. 402.

²⁴ Karić, B., *op. cit.* u bilj. 7, str. 81.

²⁵ U prvom će slučaju stranke biti obvezane ugovorom samo ako i ukoliko stvar nastane, i to u opsegu u kojem nastane, dok je u drugom slučaju riječ o bezuvjetnoj kupnji u kojoj kupac plaća fiksnu cijenu neovisno o količini nastalih stvari. Usp. Horvat, M., *op. cit.* u bilj. 16, str. 345.

²⁶ D. 18, 1, 9 (*Ulpianus libro 28 ad Sabinum*): „*In venditionibus et emptionibus consensus debere intercedere palam est: ceterum sive in ipsa emptione dissentient sive in pretio sive in quo alio, emptio imperfecta est. Si igitur ego me fundum emere putarem Cornelianum, tu mihi te vendere Sempronianum putasti, quia in corpore dissensimus, emptio nulla est. Idem est, si ego me Stichum, tu Pamphilum absentem vendere putasti: nam cum in corpore dissentiat, apparet nullam esse emptionem. 1. Plane si in nomine dissentiamus, verum de corpore constet, nulla dubitatio est, quin valeat emptio et venditio: nihil enim facit error nominis, cum de corpore constat. 2. Inde quaeritur, si in ipso corpore non erratur, sed in substantia error sit, ut puta si acetum pro vino veneat, aes pro auro vel plumbum pro argento vel quid aliud argento simile, an emptio et venditio sit. Marcellus scripsit libro sexto digestorum emptionem esse et venditionem, quia in corpus consensus est, etsi in materia sit erratum. Ego in vino quidem consentio, quia eadem prope ousia est, si modo vinum acuit: ceterum si vinum non acuit, sed ab initio acetum fuit, ut embamma, aliud pro alio venisse videtur. In ceteris autem nullam esse venditionem puto, quotiens in materia erratur.*“ (Jasno je da pri kupoprodaji treba postići suglasnost, jer ako se stranke ne slažu u pogledu same kupoprodaje, bilo u pogledu cijene, ili nečeg drugog, kupoprodaja ne nastaje. Zato, ako bih ja mislio da ti prodaješ kornelijansko zemljište, a ti mi prodaješ sempronijansko, budući da se ne slažemo u pogledu predmeta, kupoprodaja je ništava. Isti je slučaj ako sam ja mislio da sam kupio Stiha, a ti si smatrao da si mi prodao odustnog Pamfila. 1. Ali ako se ne slažemo u imenu, ali je predmet nesporan, nema sumnje da je kupoprodaja valjana, jer zabluda u pogledu naziva nema utjecaja ako predmet nije sporan. 2. Pored toga, postavlja se pitanje dali u slučaju kada nije sporan predmet, ali postoji zabluda u njegovih svojstava- na primjer, ako neko prodaje ocat umjesto vina, bakar umjesto zlata, olovo umjesto srebra ili nešto drugo slično srebru - nastaje kupoprodaja. Marcel piše u šestoj knjizi Digesta da kupoprodaja nastaje jer u pogledu predmeta postoji suglasnost iako postoji zabluda u pogledu materije. Ja sam u pogledu vina suglasan, jer je suština ista, okolnost da se ono kasnije pretvorilo u ocat nije bitna. Druga je situacija ako vino nije postalo ocat, nego je to bilo od početka; onda se mora smatrati da je prodana jedna stvar umjesto druge. U drugim slučajevima smatram da kupoprodaja ne nastaje, jer postoji zabluda u pogledu svojstava.) Prijevod prema: Polojac, *op. cit.* u bilj. 4, str. 110.

navodeći da ako postoji zabluda među strankama u pogledu predmeta kupoprodaje, npr. konkretnog zemljišta, kupoprodaja se smatra ništetnom, no to neće biti slučaj ako je samo nastao nesporazum glede imena roba. Ukoliko dođe do zablude o svojstvima prodane stvari, ali ne i o samom predmetu, nastaje kupoprodaja, no ipak je drukčija situacija u slučaju zablude u pogledu spola roba.²⁷ Ukoliko su stranke ugovorile da prodavatelj treba prodati muškog roba, pa dođe do zablude i bude prodan ženski rob, takva zabluda ipak dovodi do situacije u kojoj će se kupoprodaja smatrati ništetnom.²⁸

U skladu sa svime navedenim moglo bi se zaključiti da skoro svaka stvar može biti predmetom kupoprodajnog ugovora²⁹, no ipak neke stvari to ne mogu biti, pa je tako ništetna prodaja stvari koje su izvan prometa.³⁰ Prodaja određene stvari morala je biti zakonski moguća, dakle, prodaja slobodnog čovjeka bila bi ništetna, ali ako je kupac mislio da kupuje roba, klasično pravo davalo je kupcu tužbe iz kupoprodaje, a u određenim slučajevima je mogao zadržati osobu kao roba. Naime, uvjeti trgovine robljem u Rimu su izlagali kupca, kolikogod on oprezan bio, ozbiljnom riziku od pogreške jer su se češće slobodni ljudi dali prodati kako bi si kasnije, nakon što u postupku bude utvrđeno da su slobodni (*vindicatio libertatis*), uzeli dio naplaćene cijene.³¹ Praksa je bila toliko raširena da je čak uvedena sankcija zabrane vraćanja takve osobe opet u slobodnu. Slično tome, ako netko kupi, ne znajući da je sveto, posvećeno kultu mrtvih ili javno zemljište kao da je privatno, kupoprodaja ne nastaje, no osoba je imala pravo na naknadu štete iz ugovora, a ne samo na povratak cijene.³² Konačno, prodaja nasljedstva žive ili imaginarne osobe bila je također nevažeca, jer se nije smjelo špekulirati o šansama za nasljedstvo.³³

U pogledu prava i obveza stranaka iz ugovora o kupoprodaji ključna je bila njegova *bonae fidei* narav, odnosno činjenica da je riječ o ugovoru koji se zasniva na, suvremenom rječnikom izraženo, načelu poštenja i povjerenja u prometu. U biti, stranke su morale postupati u dobroj vjeri i pri sklapanju ugovora i pri ispunjenju obveza iz ugovora, tj. njihove međusobne obveze

²⁷ O zabludi u pogledu spola roba u kupoprodaji govori klasični pravnik Paul D. 18, 1, 11, 1 (*Paulus libro quinto ad Sabinum*): „*Quod si ego me virginem emere putarem, cum esset iam mulier, emptio valebit: in sexu enim non est erratum. Ceterum si ego mulierem venderem, tu puerum emere existimasti, quia in sexu error est, nulla emptio, nulla venditio est.*“ (Ako, međutim, smatram da kupujem djevicu, a ona je zapravo žena, prodaja je valjana, bez greške u spolu. Ali ako ti prodam ženu, a ti misliš da kupuješ muškog roba, greška glede spola čini prodaju ništetnom.) Prijevod na temelju: Watson, A., *The Digest of Justinian*, Vol. 2., University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1998., str. 57.

²⁸ To se može argumentirati i s obzirom na njihove drukčije uloge. Usp. Mackintosh, J., *op. cit.* u bilj. 8, str. 31.

²⁹ Vidi više Zimmerman, R., *op. cit.* u bilj. 3, str. 234.

³⁰ Polojac, M., *op. cit.* u bilj. 4, str. 116.

³¹ Mackintosh, J., *op. cit.* u bilj. 8, str. 15.

³² Polojac, M., *op. cit.* u bilj. 4, str. 116.

³³ Za kasnije izmjene u stavu usp. Stein, P. A., *Text-book of Roman Law from Augustus to Justinian*, 3rd. ed., Cambridge University Press, Cambridge, 1975., str. 488.

i dužnosti sudac je u postupku prosuđivao prema navedenom načelu.³⁴ Kupčeva najvažnija obveza je bila plaćanje kupovnine. U načelu je plaćanje moralo biti ponuđeno u trenutku isporuke prodane stvari, iako su se strane mogle drukčije dogovoriti. Daljnja obveza sastojala se u preuzimanju stvari. Nadalje, ako je predaja bila odgođena, kupac je trebao nadoknaditi prodavatelju troškove koje je ovaj imao čuvajući stvar. Konačno, kupac je bio dužan platiti i kamate ako je svojim propustom zapao u zakašnjenje (*in mora*) sa plaćanjem ili preuzimanjem stvari u dogovoreno vrijeme.³⁵

Što se tiče prodavatelja, njegova glavna obveza je bila prenijeti stvar kupcu u miran i nesmetan posjed. Nadalje, prodavatelj je morao isporučiti stvar u skladu s opisom ugovora, zajedno sa svim pripadcima koji su nastali u razdoblju između sklapanja ugovora i isporuke. Nije bilo nužno da je prodana stvar isporučena odmah nakon sklapanja ugovora, te između ugovaranja i isporuke može proći dosta vremena. Tijekom tog razdoblja prodavatelj je bio dužan paziti stvari i održavati je u ispravnom stanju. Ako bi se stvar uništila ili oštetila kao rezultat namjere (*dolus*) ili nepažnje (*culpa levis in abstracto*) na strani prodavatelja, on je bio odgovoran za štetu. Međutim, ako je stvar koja je još uvijek bila kod prodavatelja uništena ili oštećena višom silom (*vis maior*) ili slučajem (*casus fortuitus*), kao što je potres ili požar, rizik je snosio kupac u skladu s pravilom *periculum est emptoris*.³⁶ U skladu s time, ako prije tradicije prodana stvar propadne i prodavalac ne može predati stvar, kupac ne može tražiti da se ispune njegove obveze, nego mora platiti ugovorenu cijenu.³⁷ Kupac će tako biti primoran platiti cijenu u slučaju oštećenja ili uništenja kupljene stvari višom silom ili slučajem, ali, treba istaći, ako nastane kakva korist na kupljenom predmetu ili povodom njega, korist bi pripala kupcu, jer tko ima korist taj snosi i rizik. Zanimljivo je pritom primijetiti da je načelo *periculum est emptoris* jedno od rijetkih načela klasičnog rimskog prava koje nije recipirano u suvremeno hrvatsko pravo.

³⁴ Štoviše, dužnosti stranaka nisu konstruirane na temelju apstraktne i teorijske strukture, već uzimajući u obzir načelo dobre vjere — pravni koncept usko povezan s društvenim i etičkim vrijednostima rimske kulture. Usp. Usp. Fiori, R., *Contracts, Commerce and Roman Society*, u: du Plessis, P.; Ando, C. (ur.), *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, Oxford University Press, SAD, 2016., str. 581, 586; Horvat, M., *op. cit.* u bilj. 10, str. 51.

³⁵ Usp. du Plessis, P., *Borkowski's Textbook on Roman Law*, Fourth Edition, Oxford University Press, Oxford, 2010., str. 272.

³⁶ Kao pretpostavka prijelaza rizika propasti stvari, s prodavatelja na kupca, bilo je potrebno da su određeni predmet i cijena i da je ugovor sklopljen, s obzirom da u rimskom pravu, rizik prelazi na kupca čim ugovor o kupoprodaji bude zaključen (kada se strane sporazumiju o predmetu i cijeni). Pojam rizika se u tom slučaju, svodi na pitanje mora li kupac ipak ispuniti svoju obvezu plaćanja cijene, bez obzira što je stvar propala ili je oštećena pa ju kupac ne može dobiti. Vidi više Mousourakis, G., *op. cit.* u bilj. 8, str. 224; Karić, B., *op. cit.* u bilj. 7, str. 191.

³⁷ Uz niz tekstova klasičnih pravnika sadržanih u Digestama, o prijelazu rizika govore i Justinijanove Institucije, I. 3, 23, 3, za koji tekst, s prijevodom, vidi u: Romac, A., (ur.), *Justinijan Institucije*, Latina et Graeca, Zagreb, 1994., str. 379.

Nakon predaje stvari, pri čemu je prodavatelj dužan pribaviti kupcu samo mirni posjed i uživanje stvari (*rem habere licere*), on je odgovarao za to da mu je nitko neće redovnim pravnim putem iz posjeda oduzeti, tj. evincirati.³⁸ Drugim riječima, prodavatelj nije odgovarao ako se netko treći samo javio kao vlasnik stvari ili ovlaštenik nekog drugog stvarnog prava na toj stvari, već samo onda ako bi treći putem parnice stvar kupcu oduzeo iz posjeda, ili bi ga ograničio u uživanju stvari na temelju nekog drugog stvarnog prava. Takva odgovornost prodavatelja za evikciju u rimskom pravu razvijala se postupno³⁹, a najčešće bi prodavatelj putem stipulacije preuzimao obvezu na naknadu u slučaju evikcije, iako je vremenom odgovornost postojala i bez obzira na stipulaciju, odnosno smatrala se uključenom u ugovor i bez posebnog dogovora.⁴⁰

Uz to, prodavatelj je odgovarao kupcu nakon predaje i za faktične nedostatke prodane stvari. Općenito se iz niza tekstova rimskih pravnika izvode sljedeće pretpostavke te odgovornosti: a) riječ je o manama zbog kojih se stvar ne može uredno upotrebljavati ili se bitno smanjuje njena vrijednost, b) da su ti nedostaci postojali već u času predaje, c) da su nedostaci skriveni i neupadljivi, te d) da kupcu te mane nisu bile poznate, niti ih je mogao kraj obične mjere pažnje prigodom kupnje opaziti.⁴¹ Prodavatelj je u prvom redu odgovarao za nedostatke za koje je znao te je kupac pritom mogao koristiti *actio empti*, no na temelju djelovanja kurulskih edila u vezi ugovora sklopljenih na tržnicama robova i stoke, kod razvijene klasične kupoprodaje odgovarao je i objektivno, bez obzira je li znao za nedostatke ili nije. Pritom su kupcu pripadali *actio redhibitoria* koja sadržava šestomjesečni rok za poništenje ugovora, pa time i povrat isplaćene cijene, i *actio quanti minoris*, koja se mogla podići u roku od jedne godine za sniženje cijene razmjerno težini, odnosno količini nedostataka koji su umanjivali vrijednost stvar.⁴² Na generalnoj razini, objektivna odgovornost za faktične nedostatke stvari opravdava se očekivanjem da prodavatelj poznaje stvar koju prodaje te je stoga i odgovaran ako postoje nedostaci koje nije objavio, odnosno nije upoznao kupca s njima.

³⁸ Usp. Eisner, B., Horvat, M., *op. cit.* u bilj. 11, str. 423.

³⁹ Najstariji slučaj jamstva za evikciju vezan je uz realnu kupnju kod mancipacije, kojom se na kupca odmah prenašalo vlasništvo stvari. Ako bi treći protiv mancipatara podigao revidikacijsku tužbu, mancipatar bi morao mancipanta obavijestiti o parnici (*litem denuntiare, auctorem laudare*) te bi mu morao u parnici pomagati (*liti subsistere*) ili ju preuzeti na sebe. Ako to ne bi htio učiniti (*auctoritatem defugere*) ili ako ga ne bi uspio obraniti (*auctoritatis nomine vinci*), mancipatar je mogao akcijom *auctoritatis* tražiti dvostruki iznos plaćene kupovnine. Takva se obveza kod mancipacije mogla preuzeti i u obliku stipulacije (*satisfatio secundum mancipium*). Usp. Eisner, B., Horvat, M., *op. cit.* u bilj. 11, str. 423.

⁴⁰ Kasnije nije trebalo o tome ugovarati nikakvu posebnu stipulaciju te bi se naknada iz odgovornosti u slučaju evikcije ostvarivala tužbom iz kupoprodajnog ugovora (akcijom *empti*) kojom je kupac mogao tražiti naknadu punog interesa (*quanti interes trem evictam non esse*). *Ibid.*, str. 424.

⁴¹ *Ibid.*, str. 425.

⁴² Usp. de Ligt, L., *Roman Law, Market and Market Prices*, u: du Plessis, P.; Ando, C. (ur.), *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, Oxford University Press, Oxford, 2016., str. 665 i sl.

2.3. Kupovna cijena – *pretium*

2. 3. 1. *Numerata pecunia* – cijena mora biti izražena u novcu

Lingvistički, kako navodi Karić na temelju unosa u *Thesaurus Linguae Latinae*, „riječ *pretium* je srednji rod pridjeva *pretto* – „položen/pružen s druge strane“, koji je pak izveden iz odgovarajućeg prijedloga ili priloga, tako da je izvorno značenje riječi *pretium* „ono čime se mjeri na vagi/čime se što poredi, preteže“. ⁴³ U pravnom smislu, termin nije posebno definiran. Naime, rimski pravnici nisu ostavili određenja samog pojma *pretium*, međutim, iz niza tekstova u kojima su raspravljena pravila o tome što i kakva bi trebala biti cijena, ipak možemo govoriti o njoj kao pravnom konceptu. ⁴⁴ Pritom je prvo pitanje bilo mora li se cijena sastojati u određenoj količini novca ili ne.

Naime, na početku spomenuti Paulov tekst D. 18, 1, 1, 1, koji se nalazi na početku titula o kupoprodaji, upravo govori o oprečnim mišljenjima i sporu između Sabinovaca i Prokulovaca mora i cijena biti u novcu ili se može sastojati i iz kakve druge određene stvari kao što su rob, zemljište ili što drugo. ⁴⁵ Sabin i Kasije su kao predstavnici Sabinovaca smatrali su da se cijena može sastojati (izraziti) i u drugim stvarima, i time izjednačavali razmjenu i kupnju, dok su se tome protivili Prokulovci, objašnjavajući da Sabinovci ne razumiju zadaću novca u prometu. ⁴⁶ U konačnici, prevladalo je mišljenje Prokulovaca da se cijena mora sastojati iz novca, a konačni je trijumf doživjelo kada je na kraju prihvaćeno u Justinijanovom pravu. Temeljno opravdanje ovog stava je procesne naravi, odnosno proizlazi iz razlike dvaju tužbi koje proizlaze iz ugovora. U slučaju da se obje činidbe sastoje u predaji stvari, ne bi bilo jasno tko je kupac a tko prodavatelj, te tko treba koristiti koju tužbu, što bi bilo protivno samoj biti kupoprodaje koja se sastoji od dvije različite pozicije – *emptio* i *venditio*, te stoga i dvije različite tužbe – *actio empti*

⁴³ Karić, B., *op. cit.* u bilj. 7, str. 53.

⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁵ D.18, 1, 1, 1 (*Paulus libro 33 ad edictum*): „*Sed an sine nummis venditio dici hodieque possit, dubitatur, veluti si ego togam dedi, ut tunicam acciperem. Sabinus et Cassius esse emptionem et venditionem putant: Nerva et Proculus permutationem, non emptionem hoc esse. Sabinus. (Homero teste utitur etc.). sed verior est Nervae et Proculi sententia: nam ut aliud est vendere, aliud emere, alius emptor, alius venditor, sic aliud est pretium, aliud merx: quod in permutatione discerni non potest, uter emptor, uter venditor sit.*“ (Sporno je da li se danas još može govoriti o kupoprodaji bez novca – na primjer, ako bi dao togu da dobijem tuniku. Sabin i Kasije misle da je riječ o kupovini i prodaji, ali Nerva i Prokul smatraju da je to trampa, a ne prodaja. (Paulus se poziva na stihove Homera), ali ispravnije je mišljenje Nerve i Prokula. Naime jedno je prodavati, drugo kupovati, jedno kupac, drugo je prodavatelj i jedno je cijena, a drugo je predmet. Pri trampi nije moguće razlučiti tko je kupac a tko prodavatelj.) Prijevod prema: Polojac, M. *op. cit.* u bilj. 4, str. 120 (za stihove Homera na koje se poziva Paulo vidi Polojac, M., *op. cit.* u bilj. 4, str. 119).

⁴⁶ Iako se može dodati da je Gaj, iako se uvrštavao među Sabinovce, iznio u Institucijama stajalište da se kupovna cijena mora sastojati iz novca. Usp. Gai. Inst. 3,140: „*Pretium in numerata pecunia consistere debet.*“ Vidi Eisner B., Horvat, M., *op. cit.* u bilj. 11, str. 419.

i *actio venditi*. Kako je novac kao stalna količina i ujednačeni standard, s vrijednošću koja je nezavisna od njene unutrašnje vrijednosti, očito korišten već u doba definiranja samog termina i pojma ugovora, u smislu *emptio*, tako je i njegova primjena bila nužna za nastanak ugovora. S prihvaćanjem pravila kako cijena mora biti izražena u novcu, pojavljuje se i pitanje mora li cijena biti isključivo u novcu ili se može sastojati iz novca i izvršenja kakve usluge. Prema klasičnom pravniku Pomponiju, pitanje je riješeno na slijedeći način:

D. 19, 1, 6, 1 (*Pomponius libro nono ad Sabinum*): „*Si vendidi tibi insulam certa pecunia et ut aliam insulam meam reficeres, agam ex vendito, ut reficias: si autem hoc solum, ut reficeres eam convenisset, non intellegitur emptio et venditio facta, ut et neratius scripsit.*“⁴⁷

U tekstu se obrazlaže primjer sporazuma ugovornih stranaka prema kojemu uz kupnju kuće stranke dogovaraju i popravak druge prodavateljeve kuće, dakle uz cijenu koju će kupac platiti za objekt kupoprodaje, strane su ugovorile i dodatnu obvezu koja se sastojala u činidbi na *facere*. U tom slučaju, ugovor se smatrao kupoprodajom, ali ako bi prema sporazumu trebalo izvršiti samo popravak bez plaćanja novčane svote, logični je zaključak da to nije kupoprodajni ugovor. Prema tome, strane su slobodne uz kupovnu cijenu dogovoriti i kakvu drugu obvezu, iako glavna obveza kupca i dalje mora biti isplata cijene u novcu.

Navedeni stav je potvrđen i u nastavku istog fragmenta, D. 19, 1, 6, 2⁴⁸, u kojemu kupac mora prodavatelju uz cijenu u novcu predati i polovicu zgrade koju izgradi na kupljenom zemljištu. Pritom, iz niza tekstova rimskih pravnika proizlazi mogućnost da kupac uz novčanu činidbu izvrši i još neku.⁴⁹ S obzirom na sve navedeno može se konačno zaključiti da se cijena morala sastojati u novcu, a ne u stvarima, no ipak je postignut određeni kompromis prema kojemu ipak nije morala u potpunosti biti u novcu, već samo većim dijelom, a sve kako bi se mogao odrediti položaj stranaka u ugovoru.

⁴⁷ D. 19, 1, 6, 1: „Ako sam ti prodao kuću za određenu cijenu, a osim toga da ispuniš dogovor da popraviš moju drugu kuću, mogu zahtijevati popravak sa *actio ex vendito*. Ako smo dogovorili da samo popraviš kuću, to ne možemo smatrati kupoprodajom, kako je i Neracije pisao.“ Prijevod prema Scott S., P., *Corpus Iuris Civilis, Cincinnati*, 1932., iz Karić, B., *op. cit.* u bilj. 7, str. 105.

⁴⁸ D. 19, 1, 6, 2 (*Pomponius libro nono ad Sabinum*): „*Sed si aream tibi vendidi certo pretio et tradidi, ita ut insula aedificata partem dimidiam mihi retradas, verum est et ut aedifices agere me posse ex vendito et ut aedificatam mihi retradas: quamdiu enim aliquid ex re vendita apud te superasset, ex vendito me habere actionem constat.*“ (Ako sam prodao i isporučio zemljište u zamjenu za fiksnu svotu novca plus vaše obećanje da ćete mi vratiti polovicu nakon što zgrada bude izgrađena na njemu, ispravno stajalište je da mogu tužbom prisiliti gradnju, i otkup nakon izgradnje. Općenito se drži da imam pravo na tužbu iz prodaju sve dok je neki dio predmeta prodaje ostao kod vas.) Prijevod na temelju: Watson, A., *op. cit.* u bilj. 28, str. 87.

⁴⁹ Usp. du Plessis, P., *op. cit.* u bilj. 35, str. 264; Karić, B., *op. cit.* u bilj. 7, str. 108.

2. 3. 2. *Određena ili odrediva kupovna cijena*

Cijena je bitan sastojak konsenzualnog ugovora o kupoprodaji te je stoga bitno da stranke postignu sporazum o cijeni, jer inače ugovor neće nastati. Isto tako, kada strane ugovore cijenu, ona se više ne smije mijenjati. Ako se sklopi novi sporazum o podizanju ili snižavanju cijene, smatrat će se da su stranke odustale od ugovora te da su sklopile novi ugovor o kupoprodaji, kako se može zaključiti i iz Papinijanovog teksta, D. 18, 1, 72 (*Papinianus libro decimo quaestionum*).⁵⁰ Navedeno je bilo u skladu sa zahtjevom da cijena mora biti određena od početka te da se ne može mijenjati, za razliku od uglavaka glede nekog supsidijarnog dijela ugovora, koji su bili valjani i imali svoj učinak. Ukratko, posebni sporazumi sklopljeni nakon dogovora o predmetu i cijeni mogli su se odnositi na prirodne i uzgredne odredbe, ali ne i na njih same, tj. na nužne sastojke.

Da bi ugovor uopće nastao, cijena je morala biti određena, a u vezi s time u rimskoj pravnoj tradiciji, na temelju Ulpijanovog teksta D. 18, 1, 2, 1 (*Ulpianus libro primo ad Sabinum*): „*Sine pretio nulla venditio est: non autem pretii numeratio, sed conventio perficit sine scriptis habitam emptionem.*“⁵¹, nailazimo na izreku „*sine pretio nulla venditio*“, odnosno da bez cijene nema prodaje, koja izražava pravilo da je ugovor o kupoprodaji ništetan ako kupovna nije određena ili barem odrediva.⁵² Stoga, ugovorne strane moraju odrediti cijenu kako bi se ugovor smatrao sklopljenim.⁵³

Međutim, cijena nije morala uvijek biti određena točnom količinom novca, odnosno konkretna svota, brojka, nije morala u potpunosti biti poznata ugovornim stranama, no bilo je bitno da postoje neki kriteriji po kojima bi se ona mogla naknadno odrediti. U skladu s time, kroz pravnu praksu se razvilo pravilo da je dovoljno da cijena bude odrediva po nekim objektivnim, sigurnim okolnostima, tako da se glede njene visine ne mora sklapati novi sporazum među ugovornim stranama. Pritom se razlikuje slučaj ako je cijena bila odmah određena, ali stranke nisu to odmah znale, ili ako bi svota bila naknadno utvrđena na temelju odmah definiranog kriterija. O situaciji kada su utvrđeni objektivni kriteriji po kojima će se izračunati cijena, ali njena visina nije u trenutku sklapanja ugovora poznata jednoj ili objema strankama govori u prvom redu Ulpijan:

⁵⁰ Vidi više Mackintosh, J., *op.cit.* u bilj. 8, str. 123.

⁵¹ D. 18, 1, 2, 1: „Nema prodaje bez cijene: i nije plaćanje cijene već dogovor o kupovini ono što usavršava prodaju, učinjeno bez pisanja.“ Prijevod prema Mackintosh, J., *op. cit.* u bilj. 8, str. 11.

⁵² Usp. Petrak, M., *Nuncupatio, Traditio iuridica*, br. 6421, Informator, 6. lipnja 2016., str. 3.

⁵³ Daube, D., *Certainty of price*, u: *Studies in the Roman law of Sale: Dedicated to the Memory of Francis Zulueta*, Clarendon Press, Oxford, 1959., str. 9 i sl.

D. 18, 1, 7, 1 (*Ulpianus libro 28 ad Sabinum*): „*Huiusmodi emptio „quanti tu eum emisti“, „quantum pretii in arca habeo“, valet: nec enim incertum est pretium tam evidenti venditione: magis enim ignoratur, quanti emptus sit, quam in rei veritate incertum est.*“⁵⁴

U tekstu se navode dva primjera, prvi kada kupac ne zna točnu cijenu jer kupuje za cijenu koju je ranije platio prodavatelj za istu stvar, dok u drugome prodavatelj ne zna cijenu jer prodaje za onoliko novaca koliko kupac ima u svojoj kasi. U slučaju prodaja se smatra valjanom jer je riječ o objektivnim i izvjesnim kriterijima prema kojima je cijena određena, iako jedna od stranaka nije svjesna konkretnog iznosa. U prvom primjeru prodavatelj se možda ne sjeća koliko je točno platio, no dogovaraju se da će to saznati te reći kako bi kupac platio isto, dok drugi upućuje na to da kupac zna i tvrdi da ima izvjesnu količinu novca u kasi, dok je nesigurnost oko njenog iznosa samo subjektivna. U biti se može reći da bi ovdje došlo do doslovnog, gramatičkog tumačenja riječi *certum*, a ne teleološkog, zbog čega je i tekst izazvao mnoge rasprave i romanistici⁵⁵, kao i drugi Ulpijanov fragment, D. 18, 1, 37:

D. 18, 1, 37 (*Ulpianus libro tertio disputationum*): „*Si quis fundum iure hereditario sibi delatum ita vendidisset: "erit tibi emptus tanti, quanti a testatore emptus est", mox inveniatur non emptus, sed donatus testatori, videtur quasi sine pretio facta venditio, ideoque similis erit sub condicione factae venditioni, quae nulla est, si condicio defecerit.*“⁵⁶

U ovome tekstu je riječ o kupoprodaji zemljišta kod koje su se stranke dogovorile da će cijena biti određena na iznos za koji ga je ranije kupio oporučitelj. Međutim, ako je naknadno utvrđeno da je oporučitelj zemljište dobio na poklon, kupoprodaja je ništetna jer je cijena nula, odnosno nije određena. Takva posljedica predviđena je i za prvi slučaj, s obzirom da bi prodaja za „onoliko koliko kupac ima u kasi“ mogla zapravo biti prodaja za ništa (*sine pretio*) ako kupac zaista nema ništa u kasi, baš kao i u slučaju zemljišta koje je oporučitelj dobio na poklon.⁵⁷

⁵⁴ D. 18, 1, 7, 1 : „Kupoprodaja iskazana kao „za onoliko koliko ti platio“ ili za „onoliko, koliko novaca imam u kovčegu“, je valjana: jer cijena nije neodređena u kupoprodaji koja je očigledna, nego je više nesigurno za koju je sumu stvar kupljena, no što je nesiguran sam pravni posao.“ Prijevod prema: Karić, B., *op.cit.* u bilj. 7, str. 55.

⁵⁵ Vidi opširnije u: *ibid.*, str. 56 i sl.

⁵⁶ D. 18, 1, 37 : „Ako je netko prodao komad zemlje koji je dobio nasljeđem, pod uvjetom 'da će biti kupljen za onoliko koliko je kupio oporučitelj', a onda se otkrije da nije kupljen, nego je dan oporučitelju, onda se tretira kao prodaja bez cijene, te je stoga slična prodaji pod uvjetom, koja je ništetna ako uvjet propadne.“ Prijevod prema: *ibid.*, str. 55 – 56.

⁵⁷ Vidi više Daube, D., *op. cit.* u bilj. 53, str. 11-13.

Nadalje, iz teksta proizlazi da bi se kupnja s naknadnim određenjem svote kod određive cijene smatrala kupnjom pod uvjetom, jer kada se ispostavi da cijene nema, nema ni kupoprodaje. Kako navodi Thomas, navedeni se slučajevi ne mogu tumačiti u smislu aleatornih pravnih poslova jer izvori ne daju mogućnost da prodaja može biti aleatorna u pogledu cijene, već samo u pogledu stvari (tako kod *emptio spei*).⁵⁸

Na temelju oba teksta može se reći da cijena nije morala nužno biti određena, već je bilo dovoljno da ona bude određiva po objektivnim kriterijima, kao što je u i primjerima, dok će nesigurnost određivanja cijene biti samo subjektivna, odnosno jedna strana neće znati u trenutku prodaje o kojem se točno iznosu radi. No, u svakom slučaju, određenje cijene nije moglo biti prepušteno naknadnoj odluci samo jedne stranke. Jednostrano određenje kupovne cijene nije bilo priznato u rimskom pravu te se cijena u tom slučaju smatrala neodređenom, a ugovor ništetnim. O tome svjedoči fragment rimskog pravnika Ulpijana:

D. 18, 1, 7, 1 (*Ulpianus libro vicensimo octavo ad Sabinum*): „*Illud constat imperfectum esse negotium, cum emere volenti sic venditor dicit: „Quanti velis, quanti aequum putaveris, quanti aestimaveris, habebis emptum“*“.⁵⁹

Iz tog teksta jasno proizlazi da pravni posao kupoprodaje nije i ne može biti perfektan, odnosno neće proizvesti pravne učinke kada prodavatelj kaže kupcu da plati koliko želi, ili koliko misli da je pošteno, ili koliko procjeni da stvar vrijedi. Klasični pravници jednoglasno su odbacivali mogućnost da se cijena smatra utvrđenom kada je kupcu dana mogućnost da ju naknadno sam odredi.⁶⁰ Ipak, s obzirom na širu uporabu riječi *imperfectum* u kontekstu kupoprodaje, bilo je podijeljenih mišljenja suvremenih autora, hoće li se u tom slučaju raditi o prodaji ili neće.⁶¹ Jedni su zastupali mišljenje da ovdje ne dolazi do nastanka ugovora, dok je drugi dio smatrao da je ugovor zaključen pod uvjetom, te je njegov učinak odgođen dok kupac ne utvrdi cijenu. Daube je u tekstu prepoznao situacije koje bi odgovarale objema pozicijama, pri čemu se može istaknuti da bi bar s obzirom na opcije „koliko misliš da je pošteno“, ili „koliko procijeniš da

⁵⁸ Thomas, J., A., C., *Marginalia on Certum Pretium*, Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis, vol. 35, br. 1, 1976, str. 78.

⁵⁹ D. 18, 1, 7, 1: „Smatra se da posao nije zaključen kada prodavatelj kaže onome koji hoće kupiti: „Kupiti ćeš za onoliko koliko izabereš platiti, koliko misliš da je pravično, koliko procjenjuješ da stvar vrijedi.“ Prijevod prema: Polojac, *op. cit.* u bilj. 4, str. 121.

⁶⁰ Vidi Karić, B., *op. cit.* u bilj. 7, str. 65.

⁶¹ *Ibid.*

stvar vrijedi“, jer to nije ništa manje određeno nego „za koliko treća strana misli da vrijedi“ prema njegovom mišljenju ugovor bio valjan.⁶²

Određivanje cijene uz pomoć procjene trećeg, *arbitrium boni viri*, je također bilo sporno, no glede njega je situacija bila određenija i stav pravnika pozitivniji.⁶³ Da je ipak bilo sporova o prihvaćanju određivanja cijene putem treće osobe govori i Gajev tekst iz Institucija:

Gai Institutiones, 3, 140: „*Pretium autem certum esse debet. Nam alioquin si ita inter nos convenerit, ut quanti Titius rem aestimaverit, tanti sit empti, Labeo negavit ullam vim hoc negotium habere; cuius opinionem Cassius probat. Ofilius et eam emptionem et venditionem (esse putavit): cuius opinionem Proculus secutus est.*“⁶⁴

Prema tekstu, Labeon i Kasije prihvaćali su stajalište da se određivanje cijene ne može prepustiti trećemu, dok su Ofilije i Prokul smatrali da će cijena imati isti učinak kao da su je strane same odredile ako sporazumno odluče prepustiti takvo određivanje trećemu.⁶⁵ Gaj se izravno ne izjašnjava o tome koji stav prihvaća, no Justinijan je svojom konstitucijom C. 4, 38, 15 riješio da se određenje cijene može prepustiti primjerenom rasudbi trećega (*arbitrium boni viri*). Iako, ako su se stranke sporazumjele da će cijena iznositi „onoliko koliko je treći procijenio vrijednost“, ugovor će biti valjan samo pod uvjetom da je treća osoba doista odredila cijenu (*sub hac condicione stare venditionem, ut si, quidem ipse qui nominatus est pretium definierit*).⁶⁶ Ako treći ne bi mogao ili htio odrediti kupovninu, ugovor bi bio ništetan, a to je potvrđeno i u njegovim Institucijama (I. 3, 23 pr.).⁶⁷

2. 3. 3. Pretium verum

Daljnja karakteristika koju je cijena morala imati već u klasičnom pravu jest da je bila *pretium verum* (ozbiljna, stvarna). Znači, nije smjela biti fiktivna ili simulirana.⁶⁸ U slučaju da je kupovna cijena samo prividna, npr. u slučaju da je kupac ne planira platiti ili ju prodavatelj

⁶² Daube, D., *op. cit.* u bilj. 53, str. 21.

⁶³ Karić, B., *op. cit.* u bilj. 7, str. 69.

⁶⁴ Gai. Inst. 3, 140: „Cijena mora biti određena - *certum*. Inače, ako između sebe ugovorimo da će stvar biti prodana po onoj cijeni koju odredi Ticije, Labeon je odricao da tu postoji bilo kakav posao, s njime je suglasan i Kasije. Ofilije je smatrao da je to kupoprodaja, a ovakvo mišljenje podržava i Prokul.“ Prijevod prema: Polojac, M., *op. cit.* u bilj. 4, str. 121.

⁶⁵ Usp. Zimmerman, R., *op. cit.* u bilj. 3, str. 254.

⁶⁶ Vidi tekst konstitucije sa prijevodom te šire obrazloženje u: Karić, B., *op. cit.* u bilj. 7, str. 70 – 71.

⁶⁷ *Ibid.*, str. 71 – 72.

⁶⁸ Horvat, M., *op. cit.* u bilj. 10, str. 346.

uopće ne planira zahtijevati, ne bi bila riječ o kupoprodaji. Eventualno bi se taj pravni posao uzeo kao darovanje ako su ispunjene sve pretpostavke za valjanost darovanja.⁶⁹ O fiktivnoj cijeni govori i klasični pravnik Ulpijan:

D. 18, 1, 36 (*Ulpianus libro 43 ad edictum*): „*Cum in venditione quis pretium rei ponit donationis causa non exacturus, non videtur vendere.*“⁷⁰

Prema tome, ako prodavatelj odredi cijenu bez namjere da je zahtijeva, ne bi bila riječ o kupoprodaji. Ipak, važno je istaći, ako bi stvar bila prodana ispod prave vrijednosti s ciljem da se razlika kupcu daruje, to bi se smatralo kupoprodajom.

2. 3. 4. *Pretium iustum*

Konačno, četvrta pretpostavka koja se uobičajeno navodi, jest zahtjev da cijena bude pravedna i poštena (*pretium iustum*), no glede nje treba odmah reći da ona nije bila primjenjivana u klasičnom pravu, već se postupno razvila a prihvaćena je apsolutno u Justinijanovoj kodifikaciji. Naime, u klasičnom pravu cijena nije morala biti razmjerna pravoj vrijednosti predmeta. Ugovorne strane su imale potpunu slobodu da u skladu sa pregovaračkim sposobnostima postignu što veću korist iz ugovora, tj. što god su strane dogovorile, smatralo bi se valjanom cijenom u okolnostima individualne prodaje. Prema tome, kako u klasičnom rimskom pravu nije bilo obvezno da postoji *pretium iustum* u ugovoru o kupoprodaji te čak i kada je cijena bila neadekvatna ili pretjerana, kupoprodajni ugovor bio je valjan i obvezujući. Dakle, prevladavalo je načelo slobodnog pregovaranja, te je iznos cijene bio prepušten diskreciji stranaka.⁷¹ Zakonodavac nije određivao kolika bi trebala biti cijena jer je strankama bilo prepušteno da formiraju ugovor u skladu sa vlastitim ekonomskim potrebama i interesima. O tome primjerice govori i Paulo:

⁶⁹ Ako je riječ o bračnim drugovima, jer su među njima darovanja bila zabranjena (*donatio inter virum et uxorem*), posao i prijenos ne bi bili valjani. Usp. Mackintosh, J., *op. cit.* u bilj. 8, str. 81 – 82; Horvat, M., *op. cit.* u bilj. 10, str. 346.

⁷⁰ D. 18, 1, 36: „Ako netko pri prodaji odredi cijenu, ali je ne misli potraživati, nego je poklanja, ne smatra se da je zaključen ugovor o kupoprodaji.“ Prijevod prema: Polojac, M., *op. cit.* u bilj. 4, str. 123.

⁷¹ Mousourakis, G., *op. cit.* u bilj. 8, str. 223.

D. 19, 2, 22, 3 (*Paulus libro 34 ad edictum*): „*Quemadmodum in emendo et vendendo naturaliter concessum est quod pluris sit minoris emere, quod minoris sit pluris vendere et ita invicem se circumscribere, ita in locationibus quoque et conductionibus iuris est.*“⁷²

Prema tekstu, stranke su imale slobodu da plate manje za ono što vrijedi više, i obrnuto, te tako jedan drugog prevariti, odnosno bolje bi bilo reći iskoristiti (*circumscribere*).⁷³ Naime, ta obmana je u rimskom pravu dozvoljena do neke mjere, tj. nije smjela prijeći u prijevaru, *dolus*, pa je ispravnije govoriti o pojmu kao da je riječ o nadmudrivanju.⁷⁴ No, ako je u *invicem se circumscribere* ipak sadržan *dolus*, tj. svjesno ili prikriveno dovodenje drugoga u bludnju da bi se odatle izvukla protupravna imovinska korist, tada je povrijeđena *bona fides*, tj. oštećeni je mogao tužiti drugu stranu na naknadu štete.⁷⁵ Pritom treba dodati da se navedeno pravilo o slobodi iskorištavanja neznanja ili neiskustva, ili samo položaja druge strane⁷⁶, odnosilo ne samo na kupoprodaju, već i na sve bilateralne ugovore.⁷⁷

Međutim, iako nije bila pravno prihvaćena kod Rimljana, ideja o pravednoj cijeni koja bi bila u skladu s objektivnom vrijednosti stvari već je ranije postojala. Smatra se da se njezini počeci mogu prepoznati još u antičkoj Grčkoj kod Aristotela (*Nikomahova etika*, 1131 – 1132), u raspravi o jednakosti.⁷⁸ Uz možebitni utjecaj grčke filozofije, dio romanista smatra da je do razvoja pojma *pretium iustum* došlo pod utjecajem kršćanskih etičkih principa u postklasično doba.⁷⁹ To je u skladu s činjenicom da je koncept pravedne cijene dobio jasnije određenje i pravno priznaje tek krajem klasičnog i u počecima potklasičnog prava. Uslijed ekonomskih kriza države počinje sve snažnije intervenirati u gospodarski život, pri čemu je i kupoprodaja kao ključni dio svakodnevnog života postala predmet državne regulacije.⁸⁰ Iz Dioklecijanovog

⁷² D. 19, 2, 22, 3.: „Kao što je po prirodi stvari dozvoljeno prilikom kupoprodaje, vrijedniju stvar kupiti za manji iznos ili prodati manje vrijednu stvar za veću cijenu, te tako uzajamno zaobilaziti istinu – *invicem circumscibere*, isto pravilo važi i prilikom *locatio conductio*.“ Prijevod prema: Polojac, M., *op. cit.* u bilj. 4, str. 124.

⁷³ Romac, A., *op. cit.* u bilj. 12, str. 407.

⁷⁴ Karić, B., *op. cit.* u bilj. 7, str. 134.

⁷⁵ Vidi više Horvat, M., *op. cit.* u bilj. 10, str. 82, 124.

⁷⁶ Kao poznati primjer navedenog slučaja je situacija koju je opisao Ciceron u djelu *De officiis*, 3, XVII,68, u kojoj su trgovci koji su prevozili žito iz Aleksandrije za Rodos na kojem je vladala glad, te su oni koji su stigli prvi prodavali žito po višim cijenama prešutjevši stanovnicima da brzo stižu drugi brodovi sa žitom. S pravnog gledišta bilo je dopušteno iskoristiti okolnosti radi ostvarenja profita, te se taj postupak nije smatrao prevarom, no s filozofske strane Ciceron je smatrao da to nije bilo moralno. Usp. Zimmerman, R., *op. cit.* u bilj. 3, str. 257 – 258.

⁷⁷ Zimmerman, R., *op. cit.* u bilj. 3, str. 256.

⁷⁸ Opširnije za sam tekst i objašnjenje, s uputom na daljnju literaturu, vidi u: Karić, B., *op. cit.* u bilj. 7, str. 122.

⁷⁹ Pritom se može upozoriti da se već u hebrejskom učenju, u Levitskom zakoniku govori o zapovijedi koju je Jahve naložio Mojsiju da objavi: „...kada prodajete imanje svojem sunarodnjaku ili kupujete od svog narodnjaka, nemojte nanositi štetu some bratu (Levitski zakonik, 25, 14). Usp. *ibid.*, str. 127 – 128.

⁸⁰ Sve u svemu, određivanje cijena uglavnom nije se pojavljivalo u rimskoj ekonomiji, ne zato što mehanizam nije bio poznat, već zato što je bio protivan duboko ukorijenjenom uvjerenju u primat stranačke autonomije. Usp. Koops, E., *Price Setting and Other Attempts to Control the Economy*, u: du Plessis, P.; Ando, C. (ur.), *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, Oxford University Press, Oxford, 2016., str.

doba tako potječu tri konstitucije kojima je država utjecala na uređenje cijene. Prvo možemo spomenuti poznati Dioklecijanov edikt o maksimiziranju cijena osnovnih proizvoda⁸¹, koji je propisivao najviše cijene te čak i smrtnu kaznu za kršenje njegovih normi, dok su za definiranje pojma *pretium iustum* puno važniji reskripti C. 4, 44, 2 i C. 4, 44, 8.⁸² Glede oba su istaknute primjedbe i sumnje na interpolacije, a posebno s obzirom na druge konstitucije sadržane u *Codex Theodosianus* koje nisu priznavale primjenu koncepta, prema čemu se često zaključuje da je tek Justinijan je uveo mogućnost da se poništi ugovor o kupoprodaji nekretnina ako bi kupac naknadno saznao da je cijena upola niža od prave vrijednosti stvari.⁸³ Pritom, do razlike nije smjelo doći zbog prijevare od strane kupca. Ovo pravilo, poznato skraćeno i kao *laesio enormis* ili prekomjerni gubitak, vjerojatno je bilo potaknuto željom da se mali zemljoposjednici zaštite od moćnih susjeda i špekulanata⁸⁴, te je prema njemu u slučaju da cijena ne bi dosegla barem polovicu prave vrijednost predmeta prodavatelj mogao tražiti raskid ugovora, odnosno povratak predmeta uz vraćanje cijene primljene od strane kupca, a kupac je mogao izbjeći raskid ako bi nadoplatio razliku cijene do prave vrijednosti nekretnine (*quod deest iusto pretio*).⁸⁵ U toj ovlasti kupca, zapravo je sadržana *facultas alternativa*, ovisno o tome želi li ugovor ostaviti na snazi ili ne.

2. 3. 5. Isplata kupovnine

Uz cijenu kod kupoprodaje je usko vezano i pitanje učinaka isplate, odnosno neisplate cijene, posebno u vezi njezine naravi kao sinalagamatičkog ugovora. U prvom redu treba reći da valjanost ugovora ne ovisi o isplati cijene, što jasno izražava i Gaju u svojem udžbeniku:

⁸¹ „*Edictum de pretiis rerum venalium*, lat. edikt o cijenama prodajne robe; u antičkom rimskom pravu, edikt cara Dioklecijana, donesen 301. g. pos. Kr., kojim se odredila najveća cijena stvari koje se prodaju na tržištu. Navedeni edikt često se naziva i *Edictum Diocletiani de pretiis* (“Dioklecijanov edikt o cijenama”). Prema riječima samog Dioklecijana u uvodu edikta, cijene pojedinih stvari na tržištu nadvisivale su čak više i od osam puta njihovu realnu vrijednost, te je stoga – u svrhu zaustavljanja inflacije, suzbijanja “podivljale pohlepe” (*avaritia*) i sprječavanja porasta očitog nesrazmjera između vrijednosti stvari i njihovih cijena – odredio maksimalne cijene najvažnijih proizvoda i usluga, uključivši tu i intelektualne usluge (npr. odvjetnika ili liječnika)...” Usp. Petrak, M., *Edictum de pretiis rerum venalium, Traditio iuridica*, Informator, 15. ožujka 2013., str. 3., Koops, E., *op. cit.* u bilj. 80, str. 618.

⁸² Usp. Karić, B., *op. cit. u bilj.* 7, str. 142; de Ligt, L., *op. cit. u bilj.* 42, str. 667 – 669.

⁸³ Opširnije vidi u: Horvat, M., *Prekomjerno oštećenje (laesio enormis)*, Rad JAZU, 10, Zagreb, 1961., str. 155 i sl.

⁸⁴ Pleissis., P., *op. cit. u bilj.* 49, str. 266.

⁸⁵ Usp. Eisner, B., Horvat, M., *op. cit. u bilj.* 11, str. 420; Petrak, M.; Žiha, N.; Jusztinger, J., *Univerzalni temelji lokalnih prava – primjer „pravedne cijene“ (iustum pretium)*, u: Drinóczi, T.; Župan, M.; Vinković, M. (ur.), *Pravo – Regije – Razvoj*, Pravni fakultet Sveučilišta u Pečuhu, Pravni fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku, Pečuh, Osijek, 2013., str. 246.

Gai. Inst. 3, 139: „*Emptio et venditio contrahitur cum de pretio convenerit, quamvis nondum pretium numeratum sit, ac ne arrha quidem data fuerit. Nam quod arrha nomine datur, argumentum est emptionis et venditionis contractae.*“⁸⁶

Prema tome, kupoprodaja nastaje kada se stranke sporazumiju o cijeni te nije nužno da cijena bude doista i plaćena, niti kapara dana, jer se kapara u pravilu daje kao dokaz da je kupoprodaja sklopljena. Takva kapara nije imala konstitutivni učinak, već samo potvrđnu ulogu da je ugovor sklopljen (*arrha confirmatoria*).⁸⁷

Na temelju ovoga teksta te kako kupoprodajni ugovor nema za posljedicu prijenos vlasništva, moglo bi se ustvrditi da prema klasičnom pravu ni stjecanje vlasništva na stvari nije uvjetovano isplatom cijene.⁸⁸ Međutim, na temelju nekih drugih tekstova, za koje postoji sumnja na interpolacije zbog takve Justinijanove politike (Inst. II, 1, 41)⁸⁹, moglo bi se ipak pretpostaviti da se uz isplatu cijene veže i prijenos vlasništva na kupljenoj stvari.

U tom smislu može se navesti fragment klasičnog pravnika Ulpijana:

D. 18, 1, 53 (*Gaius libro 28 ad edictum provinciale*): „*Ut res emptoris fiat, nihil interest, utrum solutum sit pretium an eo nomine fideiussor datus sit. Quod autem de fideiussore diximus, plenius acceptum est, qualibet ratione si venditori de pretio satisfactum est, veluti expromissore aut pignore dato, proinde sit, ac si pretium solutum esset.*“⁹⁰

Prema Ulpijanu, za prijenos vlasništva stvari na kupca svejedno je je li cijena plaćena ili je dano jamstvo. Naime, sve dok je prodavatelju na bilo koji način osigurana isplata cijene za prijenos posjeda stvari na kupca, smatrat će se da je to isto kao da je i plaćena cijena. Pritom izraz

⁸⁶ Gai. Inst. 3, 139: „Kupoprodaja nastaje kada se stranke dogovore o cijeni, makar cijena još nije isplaćena, ni kapara dana, jer ono što se daje na ime kapare može biti dokaz da je kupoprodaja zaključena.“ Prijevod prema: Karić, B., *op. cit.* u bilj. 7, str. 154.

⁸⁷ Kapara ili *arrha* je institut koji je u rimskom pravu vjerojatno preuzet iz Grčkog prava uz bitnu razliku u njenoj svrsi. Naime, u grčkom pravu kapara je primarno imala svrhu odustatnine, dok je u rimskom pravu služila više kao dokaz da je ugovor sklopljen, no kasnije, po Justinijanovom pravu ipak služi kao odustatnina (*arrha poenitentialis*), s ciljem da se ugovorne strane ne mogu nekažnjeno povući iz ugovora. Pritom je *arrha* uglavnom bila manji predmet kao što je prsten ili novčić te se nakon što su ugovorne obveze ispunjene taj predmet mogao tražiti natrag ili se vrijednost *arrhe* prebijala s kupovnom cijenom. Usp. Zimmerman, R., *op. cit.* u bilj. 3, str. 231 – 232; Romac, A., *op. cit.* u bilj. 12, str. 401.

⁸⁸ Usp. Eisner, B., Horvat, M., *op. cit.* u bilj. 11, str. 423 – 424; Zimmerman, R., *op. cit.* u bilj. 3, str. 272 – 274.

⁸⁹ Usp. Eisner, B., Horvat, M., *op. cit.* u bilj. 11, str. 423; Zimmerman, R., *op. cit.* u bilj. 3, str. 273 i sl.

⁹⁰ D. 18, 1, 53: „Da stvar pripadne kupcu, svejedno je da li je isplaćena cijena ili je u to ime ponuđen jamac. Ono međutim, što je rečeno o jamcu u potpunosti je prihvaćeno, ako je prodavatelju na bilo koji način osigurana cijena, bilo da je to omogućeno određivanjem drugog dužnika, bilo zalogom, bilo isplatom cijene.“ Prijevod prema: Karić B., *op. cit.* u bilj. 7, str. 154.

jamstvo treba tumačiti slobodno kao bilo koju metodu kojom se novac osigurava prodavatelju, npr. novim dužnikom ili zalogom koja je jednaka plaćanju.⁹¹

Nadalje, postoje različiti načini isplate cijene. Način i vrijeme isplate cijene ovise o dogovoru stranaka pa cijena tako može biti isplaćena prije prijenosa, u trenutku prijenosa ili nakon prijenosa stvari na kupca. Kao poseban način isplate javlja se i slučaj u kojemu prodavatelj zadržava vlasništvo na predanoj stvari i uvjetuje prijenos vlasništva na kupca, sve dok kupac ne ispuni svoju obvezu plaćanja cijene u potpunosti. Prodavatelj je slobodan ugovoriti takvu mogućnost isplate s kupcem, a takva mogućnost predviđena je i u Javolenovom tekstu:

D. 19, 2, 21 (*Iavolenus libro 11 epistularum*): „*Cum venderem fundum, convenit, ut, donec pecunia omnis persolveretur, certa mercede emptor fundum conductum haberet: an soluta pecunia merces accepta fieri debeat? Respondit: bona fides exigit, ut quod convenit fiat: sed non amplius praestat is venditori, quam pro portione eius temporis, quo pecunia numerata non esset.*“⁹²

Prema tekstu, kupac zemljišta nije ispunio svoju obvezu i u potpunosti platio cijenu ali mu je prodavatelj svejedno omogućio korištenje zemljom i to uz plaćanje zakupnine, u razdoblju do potpune isplate cijene. Prodavatelj se na taj način nije htio osloniti samo na kupčevo poštenje i solventnost pa je ugovorio poseban uglavak kako bi kupac dobio predmet kao *conductor* i time mu omogućio da i prije plaćanja cijele kupovne cijene koristiti predmet.⁹³ Prema tome „takav sporazum (nazvan *pactum reservati dominii*) s rezervacijom vlasništva, rimski pravnici nisu smatrali pojedinačnom kupoprodajnom transakcijom, već kumulativnu kombinaciju *emptio venditio* i najma *locatio conductio*, u kojem je ugovor o kupoprodaji dominantan, a najam sa svojom podređenom ulogom se sklapa s ciljem da se ostvari kupoprodajni ugovor“.⁹⁴ U tom slučaju, kupcu drži stvar u zakupu, s istovremenom obvezom da plaća zakupninu do isplate cijene, odnosno, kada cijeli iznos bude isplaćen, kupac više neće morati plaćati zakupninu.⁹⁵

⁹¹ Vidi više Mackintosh, J., *op. cit.* u bilj. 8, str. 101.

⁹² D. 19, 2, 21: „S obzirom na to da je prilikom prodaje ugovoreno da će, sve dok ne bude isplaćena puna cijena, kupac imati zemlju u zakupu, za određenu cijenu zakupnine: ako je cijena plaćena, može li se zahtijevati zakupnina? Odgovorio je: *bona fides* zahtjeva da bude onako kako je ugovoreno: prema tome ne treba plaćati prodavatelju više od onoliko rata u vremenu u kojem cijena još nije bila isplaćena.“ Prijevod prema: Karić., B., *op. cit.* u bilj. 7, str. 167.

⁹³ *Ibid.*, str. 168.

⁹⁴ Vidi Zimmerman, R., *op. cit.* u bilj. 3, str. 276.

⁹⁵ Usp. Karić, B., *op. cit.* u bilj. 7, str. 168.

2. 3. 6. Uloga kupovnine u posebnim uglavcima ugovora

Uz kupnju kao *negotium bonae fidei* stranke su bile slobodne ugovoriti različite uzgredne uglavke (*pacta adiecta*), kojima bi se modificirali neki od elemenata ugovora, a oni bi se utuživali tužbama iz kupoprodaje.⁹⁶ Među njima su se kroz praksu iskristalizirali neki tipični uglavci koji su po svojoj pravnoj prirodi bili uvjeti, a razvili su se oko modaliteta i načina isplate cijene te funkcije cijene kao uvjeta u vezi sklapanja ugovora o kupoprodaji. Tipični uglavci koji se vezani uz cijenu su bili *lex commissoria*, *in diem addictio* i *ius protimiseos*.

Lex commissoria je bio uglavak kojim si je prodavatelj zadržavao pravo raskinuti ugovor ako kupac pravodobno ne ispuni svoju obvezu isplate kupovnine.⁹⁷ Takva kupnja smatrala se kupnjom pod rezolutivnim uvjetom, odnosno, ako kupac ne isplati cijenu, učinci kupoprodaje bi se poništavali te bi kupac morao vratiti stvar sa svim koristima.⁹⁸ Na prodavatelju ostaje izbor da umjesto razvrgnuća zahtjeva plaćanje kupovnine. O uglavku *lex commissoria* govori i fragment klasičnog pravnika Pomponija:

D. 18, 3, 2 (*Pomponius libro 35 ad Sabinum*):“*Cum venditor fundi in lege ita caverit: "Si ad diem pecunia soluta non sit, ut fundus inemptus sit", ita accipitur inemptus esse fundus, si venditor inemptum eum esse velit, quia id venditoris causa caveretur: nam si aliter acciperetur, exusta villa in potestate emptoris futurum, ut non dando pecuniam inemptum faceret fundum, qui eius periculo fuisset.*“⁹⁹

U navedenom primjeru, prodavatelj zadržava pravo raskinuti ugovor o kupoprodaji zemljišta, ako kupac do ugovorenog roka ne isplati cijenu, jer sve dok kupovna cijena ne bude isplaćena, zemljište se neće smatrati prodanim, a ni kupoprodajni ugovor sklopljenim. U skladu s time, u ovom će primjeru prodaja ovisiti o isplati cijene te je stoga smatramo rezolutivnim uvjetom ugovora.

⁹⁶ Vidi Horvat, M., *op. cit.* u bilj. 10, str. 353.

⁹⁷ Usp. Petrak, M., *Lex commissoria, Traditio iuridica*, Informator, 1. siječnja 2011., str. 3.

⁹⁸ Horvat, M., *op. cit.* u bilj. 16, str. 353.

⁹⁹ D. 18, 3, 2: „Kad prodavatelj zemljišta klauzulom - *lex commissoria* odredi da „ako do ugovorenog roka novac ne bude isplaćen, zemljište će biti neprodato“, to treba shvatiti tako da će zemljište biti neprodano ukoliko prodavatelj tako izabere, jer je klauzula u korist prodavatelja. Ako bi se primijenilo drugačije tumačenje, kupac bi imao moć/mogućnost, da u slučaju da kuća izgori, on ne plati cijenu, učini zemljište - koje je bilo njegov rizik-neprodanim tj. raskine ugovor.“ Prijevod prema: Polojac, M, *op. cit.* u bilj. 4, str. 142.

Drugi je uglavak *in diem addictio* koji označava kupnju pod pridržajem boljeg kupca.¹⁰⁰ U tom slučaju, visina cijene biti će presuđujući faktor prema kojem će prodavatelj sklopiti ugovor o kupoprodaji s jednim ili drugim kupcem. Takav uglavak klasični pravnik Paulo definira na slijedeći način:

D. 18, 2, 1 (*Paulus libro quinto ad Sabinum*): „*In diem addictio ita fit: "Ille fundus centum esto tibi emptus, nisi si quis intra kalendas ianuarias proximam meliorem condicionem fecerit, quo res a domino abeat.*“¹⁰¹

Prema navedenom primjeru, prodaja zemljišta ovisit će o postojanju ponude od strane drugog kupca koji bi nudio bolje uvjete, odnosno višu cijenu koja bi prodavatelja više zadovoljila. Treba napomenuti da je prvom kupcu, uvijek na raspolaganju *facultas alternativa*, dakle kupac je mogao ponuditi nadoplatu cijene do razlike koju bi nudio kupac koji daje više. S obzirom na to, visina cijene bit će presudna za odluku prodavatelja s kojom osobom će sklopiti ugovor o kupoprodaji, međutim, nije nužno morala biti njezina visina kriterij prema kojem bi se odlučivalo. Kada pravnik govori o *meliorem condicionem*, tu su obuhvaćene i okolnosti isplate cijene – vrijeme, mjesto, zahtijevana jamstva od prodavatelja i slično. Oba ova uglavka (*lex commisoria* i *in diem addictio*) smatra se da su u Justinijanovom pravu u prvom redu imala stvarnopravni učinak, odnosno, raskidom kupoprodaje vlasništvo bi prešlo *ipso iure* nazad na prodavatelja koji je mogao stvar i reivindikacijskom tužbom vratiti.

S druge strane, samo obveznopravni učinak je imao *pactum protimiseos*, uglavak kojim si je prodavatelj pridržavao pravo prvokupa, odnosno, njime bi se obvezivao kupac da u slučaju prodaje te stvari stvar mora prvo ponuditi prodavatelju i prepustiti mu je uz iste uvjete koje nudi treći, odnosno uz istu cijenu. U tom uglavku iznos cijene koju nudi treći se javlja kao uvjet koji je morala ponuditi strana na koju se ostvarenje prvokupa odnosi jer se u suprotnom neće moći koristiti svojim pravom prvokupa.¹⁰²

¹⁰⁰ Usp. Karlović, T.; Rapić, I., *Kupoprodaja uz pridržaj boljeg kupca (in diem addictio) u rimskoj pravnoj tradiciji*, Pravni vjesnik, vol. 34, br. 3-4, 2018., str. 9 i sl.; Karlović, T., *In diem addictio, Traditio iuridica*, Informator, br. 6744-6745, 12. kolovoza 2022., str. 3.

¹⁰¹ D. 18, 2, 1: „*In diem addictio* se obavlja na sljedeći način: „Ovo zemljište neka bude prodano tebi za sto, ako se do narednih januarskih kalendara ne pojavi netko drugi tko će dati povoljniju ponudu, kako bi stvar stekao od vlasnika.“ Prijevod prema: Polojac, M., *op. cit.*, u bilj. 4, str. 140.

¹⁰² Usp. Horvat, M., *op. cit.* u bilj. 16, str. 355.

3. KUPOPRODAJA I KUPOPRODAJNA CIJENA U SUVREMENOM HRVATSKOM PRAVU

3. 1. Općenito o ugovoru o kupoprodaji

Ugovor o kupoprodaji koji je nastao i razvio se u rimskom pravu u mnogome je ostao nepromijenjen do današnjih dana, te suvremeno uređenje tog instituta uvelike prati pravila rimskog prava.¹⁰³ Primjerice, glede spora o razlikovanju instituta kupoprodaje i zamjene u rimskom pravu,¹⁰⁴ suvremeno pravo preuzelo je prevladavajuće pravilo rimskog prava prema kojemu je riječ o dva odvojena instituta te u skladu s time na različit način uređuje ugovor o zamjeni naspram ugovora o kupoprodaji.¹⁰⁵ Prema tome, kupoprodaja se definira kao ugovor kojim se jedna strana (prodavatelj) obvezuje drugoj strani (kupcu) prepustiti određeni objekt/predmet/pravo, a kupac se obvezuje za prepušteni objekt platiti određeni iznos novca kao kupovnu cijenu.¹⁰⁶ Već iz same definicije možemo vidjeti da su nužni elementi kupoprodaje predmet i cijena te ugovor nastaje već samim sporazumom o navedenim sastojcima. Također, i glavne karakteristike suvremenog kupoprodajnog ugovora prate rimske značajke – on je dvostranoobvezni, konsenzualni, kauzalni, te naplatni ugovor.

Uz kauzalnu narav ugovora treba navesti i jednu bitnu razliku prema rimskoj kupoprodaji. Naime, svrha, kauza ili cilj kupoprodaje je stjecanje prava vlasništva na kupljenoj stvari, a ukoliko je objekt kupoprodaje neko pravo, tada je cilj da kupac postane nositelj tog prava, dok prodavatelj želi trajno steći ovlast raspolaganja jedinstvenim sredstvom razmjene tj. novcem. No, ipak, važno je naglasiti kako se cilj sklapanja kupoprodajnog ugovora zapravo nalazi izvan samog ugovora, a sami ugovor je pravni instrument pomoću kojega se ta kauza ostvaruje.¹⁰⁷ Stoga, sklapanjem kupoprodajnog ugovora kupac ne postaje vlasnikom stvari, već dobiva samo obveznopravni zahtjev prema prodavatelju da mu prenese vlasništvo predmeta kupoprodaje. Također, kupoprodaja je imenovani, naplatni i neformalni ugovor jer zakon samo u određenim situacijama propisuje obveznu pisanu formu ugovora o kupoprodaji, npr. kada je predmet

¹⁰³ Uz ZOO kao temeljni izvor i opći propis koji uređuje kupoprodajni ugovor u suvremenom hrvatskom pravu, treba spomenuti i *Konvenciju UN-a o međunarodnoj prodaji robe*, Narodne novine, Međunarodni ugovori, br. 16/1993.

¹⁰⁴ Vidi *supra* I.

¹⁰⁵ Prema čl. 474. ZOO-a, „ugovorom o zamjeni svaki se ugovaratelj obvezuje prema svojem suugovaratelju predati mu stvar u vlasništvo.“ No ipak, zanimljivo je napomenuti kako prema članku 475. ZOO-a, pravila koja propisuju odgovornost i obveze prodavatelja u kupoprodaji, podredno se primjenjuju i na obje stranke ugovora o zamjeni.

¹⁰⁶ Čl. 376. ZOO-a. Usp. Klarić, P.; Vedriš, M., *Građansko pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2014., str. 493; Slakoper, Z.; Gorenc, V., *Obvezno pravo, Opći dio*, Novi informator, Zagreb, 2009., str. 576.

¹⁰⁷ Klarić, P.; Vedriš, M., *op. cit.* u bilj. 106, str. 494.

ugovora nekretnina.¹⁰⁸ Također, u suvremenom pravu razlikujemo više vrsta kupoprodaje: „općenita kupoprodaja (građanskopravna), trgovačka kupoprodaja, potrošačka kupoprodaja.“¹⁰⁹ Razlika između različitih kupoprodaja je u različitoj hijerarhiji pravnih izvora koji se na njih primjenjuju, odnosno u različitim pravilima koja ih uređuju.¹¹⁰

Kupoprodaja kao dvostranoobvezni ugovor nameće određene obveze i kupcu i prodavatelju. Prodavatelj mora brižljivo čuvati stvar koju će tek predati kupcu u takozvani slobodni posjed.¹¹¹ Nadalje, prodavatelj je dužan predati upravo onu stvar, odnosno prenijeti upravo ono pravo koje je ugovoreno. On stvar mora predati „sa svim njenim sastavnim dijelovima i pripadcima, i to u ugovoreno vrijeme, na mjestu na kojem treba i u onome stanju u kojem se stvar nalazila u trenutku sklapanja ugovora“.¹¹² Trenutak predaje stvari je važan jer njime dolazi do prijelaza rizika na kupca, tj. odgovornosti za slučaju propast ili oštećenje stvari. Drugim riječima, čim prodavatelj preda kupcu stvar, rizik prelazi na kupca, i to bez obzira na prijenos vlasništva. S obzirom na navedeno, može se primijetiti da se prijelaz rizika različito tumačio u suvremenom pravu naspram rimskog prava, u kojemu je rizik prelazio na kupca već zaključenjem ugovora. Iznimno, odgovornost za rizik propasti stvari iznimno može prijeći na kupca i prije predaje stvari, i to ako je kupac pao u zakašnjenje s primitkom stvari.¹¹³

Kupčeva obveza je preuzeti stvar koja je predmet kupoprodajnog ugovora. Međutim, glavna i temeljna obveza kupca je u biti obveza plaćanja kupovne cijene. Kupac treba platiti cijenu u određeno vrijeme, na određenom mjestu i na određeni način utvrđen ugovorom. Za cijenu vrijedi pravilo da se plaća odjedanput, plaćanje u obrocima se nikad ne podrazumijeva, već mora biti posebno ugovoreno (u obliku ugovora s obročnom otplatom cijene).

S obzirom na to da će cijena biti posebno obrađena, ovdje ćemo izložiti samo glavna pravila koja su važila glede predmeta kupoprodaje stvari kao bitnog elementa kupoprodaje. Za stvari koje mogu biti objektom prodaje vrijedi nekoliko pravila. Prvenstveno, objekt kupoprodaje

¹⁰⁸ Čl. 377. ZOO-a „Ugovor o kupoprodaji nekretnina mora biti sklopljen u pisanom obliku.“

¹⁰⁹ Slakoper, Z., Gorenc, V., *op. cit.* u bilj. 106, str. 23.

¹¹⁰ Na trgovačke ugovore primjenjuje se praksa koja je ustaljena među trgovcima i trgovački običaji koji su ispred dispozitivnih odredbi ZOO-a, dok se na građanskopravnu kupoprodaju primjenjuju dispozitivne odredbe ZOO-a, a običaji tek onda kada su ih strane ugovorile ili kada to proizlazi iz samih odredbi. Osim toga, trgovačkom kupoprodajom smatra se kad su strane trgovci i kada je predmet ugovora u vezi s predmetom poslovanja barem jednog od njih. Na potrošačku kupoprodaju uz ZOO, primjenjuju i se i pravila Zakona o zaštiti potrošača koji ju definira kao „ugovor kojim trgovac prenosi ili se obvezuje prenijeti potrošaču robu u vlasništvo, a potrošač plaća ili se obvezuje platiti mu cijenu.“ Vidi čl. 1. toč. 37. Zakona o zaštiti potrošača, Narodne Novine, br. 07/14, 15/19, 19/22; Usp. Klarić, P., Vedriš, M., *op. cit.* u bilj. 106, str. 493.

¹¹¹ Izraz predaja definira se kao: „Prijenos fiktivne vlasti na stvari, odnosno kao prijenos stvari u vlast i posjed kupca.“ Usp. Slakoper, Z., Gorenc, V., *op. cit.* u bilj. 106, str. 53.

¹¹² Čl. 390. st.1 i st. 2. ZOO-a.

¹¹³ Kupac pada u zakašnjenje (*mora*) kada ne primi prodavateljevo ispunjenje ili barem ne ponudi istovremeno ispunjenje svoje obveze plaćanja.

mora biti određen ili odrediv. Takav zahtjev je jasan s obzirom da je riječ o bitnom elementu ugovora o kupoprodaji. Objekt će biti određen ako predstavlja jedinicu u prometu (*species*), dok će biti odrediv ako se naknadno može odrediti bez da se za to ne mora među strankama sklapati novi sporazum.¹¹⁴ Kao i u rimskom pravu, tako i u suvremenom pravu, objekt kupoprodaje mogu biti stvari, prava¹¹⁵ i imovina. Što se tiče prava koja mogu biti objekt kupoprodajnog ugovora, ta prava moraju biti imovinska te ne smiju biti strogo osobna (npr. autorsko pravo ili pravo industrijskog vlasništva). Razlog tomu je zabrana prenošenja prava koja su neraskidivo vezana uz pojedinu osobu.

Gorenc u Komentaru ZOO-a navodi podjelu stvari kao predmeta kupoprodaje prema kriterijima: „prometnosti, postojanja u trenutku sklapanja ugovora i pripadanja.“¹¹⁶ Prema kriteriju prometnosti, u ZOO se može uočiti različiti tretman stvari u prometu, stvari čiji je promet ograničen i stvari izvan prometa. Stvari koje se prodaju, moraju biti u prometu, jer ugovor o kupoprodaji stvari izvan prometa prema članku 380. ZOO-a ništetan je, dok se u slučaju stvari čiji je promet ograničen primjenjuju posebni propisi.¹¹⁷ Prema kriteriju postojanja, može biti riječ o stvarima koje postoje, propale su¹¹⁸ te kupoprodaji budućih stvari.¹¹⁹ I finalno, prema trećoj podjeli – pripadanja, stvar označavamo kao „tuđu stvar“ ili stvar koja pripada prodavatelju. Prema članku 382. ZOO-a, kupoprodajni ugovor može se sklopiti o tuđoj stvari, te kupnja tuđe stvari obvezuje strane.¹²⁰ Treba napomenuti, da kupoprodaja tuđe stvari ne obvezuje treće te je Vrhovni sud zauzeo stajalište kako kada je predmet prodaje tuđa stvar, ta činjenica ne daje trećoj osobi koja tvrdi da je vlasnik prodane

¹¹⁴ Klarić, P., Vedriš, M., *op.cit.* u bilj. 106, str. 496.

¹¹⁵ Prodati se može i pravo koje je sporno, s napomenom da bi ugovor kojim bi odvjetnik ili neki drugi nalogoprimac kupio takvo pravo, bio ništetan, kako uređuje čl. 383. ZOO-a.

¹¹⁶ O drugim podjelama stvari vidi više Gorenc, V., *Komentar Zakona o obveznim odnosima*, RRIF-plus, Zagreb, 2005., str. 588 i sl.

¹¹⁷ Stvarima čiji je promet ograničen, nazivamo stvari koje su sposobne biti objektom stvarnih prava i na kojima stvarna prava mogu postojati, ali ipak su ograničene zbog nedostatka nekih pretpostavki kojima se mora udovoljiti, kako bi one mogle slobodno kolati u prometu.

¹¹⁸ Ugovor o kupoprodaji stvari koja je u trenutku njegova sklapanja propala ne postoji. Takav ugovor zakon proglašava ništetnim, no ako bi stvar samo djelomično propala, kupac može raskinuti ugovor ili ostati pri njemu uz sniženje cijene. Ali, prema čl. 381. st. 3. ZOO-a, kupac ipak neće imati pravo na raskid, ukoliko djelomična propast ne smeta ostvarenju svrhe ugovora, no, zadržava pravo na sniženje cijene.

¹¹⁹ Kao i u rimskom pravu, ako je sklopljen ugovor u kojemu predmet još ne postoji, a kupac neće morati platiti cijenu ukoliko stvar ne nastane (kupnja pod odgovornim uvjetom), tada govorimo o kupnji nadanih stvari (*emptio rei sperate*). Također, kupcu na raspolaganju stoji i mogućnost sklapanja bezuvjetne kupnje buduće stvari (*emptio spei*), prilikom koje kupac kompenzira rizik plaćanjem paušalne cijene, sa očekivanjem da stvar uistinu nastane i to u kvaliteti i kvantiteti većoj od paušalne. Usp. Klarić, P., Vedriš, M. *op. cit.* u bilj. 106, str. 495.

¹²⁰ Izraz "tuđa stvar" odnosi se na stvar, na koju prodavatelj ne polaže pravo vlasništva, već treća osoba, ali pod pojam 'tuđa stvar', možemo podvesti i postojanje nekog drugog prava trećeg, koje bi onemogućavalo ostvarenje svrhe ugovora (npr. kupac kupuje poslovni prostor radi obavljanja djelatnosti, a treća osoba u svojstvu zakupoprimeca, na temelju ugovora o zakupu, ima pravo rabiti i iskorištavati taj prostor idućih petnaest godina). Usp. Gorenc, V., *op. cit.* u bilj. 116, str. 592.

stvari, pravo zahtijevati utvrđenje ništetnosti ugovora o prodaji.¹²¹ Također, kupac koji nije znao ili nije morao znati da je stvar tuđa ima pravo na raskid ugovora i zahtjev za naknadu štete, ako ne bi mogao ostvariti svrhu ugovora.¹²²

S obzirom na posljednje navedeno, kada je riječ o odgovornosti za evikciju, potrebno je kumulativno postojanje kupčevog neznanja da je stvar tuđa, te nemogućnosti ostvarenje svrhe ugovora da bi došlo do te odgovornosti prodavatelja. Prema čl. 430. st. 1. ZOO-a: „Prodavatelj odgovara ako na prodanoj stvari postoji neko pravo trećega koje isključuje, umanjuje ili ograničuje kupčevo pravo, a o čijem postojanju kupac nije obavješten, niti je pristao uzeti stvar opterećenu tim pravom.“ U slučaju da je pravo trećeg samo umanjilo prava kupca, kupac može raskinuti ugovor ili ostati pri njemu uz razmjerno sniženje cijene. No, treba istaći kako strane mogu ograničiti ili sasvim isključiti odgovornosti za pravne nedostatke. Također, nakon predaje stvari kupcu, prodavatelj odgovara kupcu i za materijalne nedostatke na stvari.¹²³ Prema odredbama ZOO-a, prodavatelj će odgovarati za materijalne nedostatke koje je stvar imala u trenutku prijelaza rizika na kupca (od kada mu je stvar predana), bez obzira je li mu to bilo poznato.¹²⁴ U slučaju kada se nakon primitka stvari pokaže da stvar ima neke nedostatke, tzv. skriveni nedostaci, kupac je dužan obavijestiti prodavatelja o tome u roku od dva mjeseca, odnosno bez odgađanja kod trgovačkih ugovora, ali ipak, prodavatelj neće odgovarati za skrivene nedostatke koji se pokažu u roku od dvije godine od predaje stvari, odnosno šest mjeseci kod trgovačkih ugovora.¹²⁵ Ugovaratelji mogu ograničiti ili sasvim isključiti odgovornost za materijalne nedostatke stvari.¹²⁶

3.2. Kupovna cijena

Karakteristike cijene u suvremenom kupoprodajnom ugovoru uvelike prate stajališta rimskih pravnika uz neke iznimke. Cijena se prvenstveno mora sastojati u novcu¹²⁷, a stranke su

¹²¹ Vidi više Vrhovni sud Republike Hrvatske (u daljnjem tekstu VSRH), Rev-1103/87 od 23. prosinca 1987.

¹²² Čl. 382. ZOO-a.

¹²³ Kada postoji nedostatak na stvari vidi više čl. 401. ZOO-a, prema kojemu nedostatak postoji ako stvar ne odgovara opisu, vrsti, količini i kvaliteti odnosno nema funkcionalnost, kompatibilnost i dr. značajke koje su utvrđene u ugovoru, ako stvar nije prikladna za posebnu namjenu kada je takva namjena poznata, ako nije isporučena s dodatnom opremom i dr.

¹²⁴ Čl. 400. ZOO-a. Vidi Raffaelli, B., *Odgovornost prodavatelja za materijalne i pravne nedostatke stvari i prava kupca u ugovoru o kupoprodaji*, Ius-Info, 18. travnja 2013.

¹²⁵ Čl. 404. ZOO-a. Usp. Klarić, P., Vedriš, M., *op. cit.* u bilj. 106., str. 420.

¹²⁶ Čl. 408. ZOO-a: „Odredba ugovora o ograničenju ili isključenju odgovornosti za nedostatke ništetna je ako je nedostatak bio poznat prodavatelju, a on o njemu nije obavijestio kupca.“

¹²⁷ Stoga se u literaturi cijena definira kao vrijednost stvari izražena u novcu, odnosno ekvivalent u novcu koji kupac daje prodavatelju za prepušteni objekt kupoprodaje. Usp. Klarić, P., Vedriš, M., *op. cit.* u bilj. 106, str. 496.

slobodne samostalno odrediti visinu cijene ili prepustiti trećoj osobi da ju odredi.¹²⁸ Za postojanje kupoprodajnog ugovora nužno da su stranke cijenu ugovorile, iako nije nužno i njezinu visinu, o čemu kasnije više. Također, bitno je da stranke doista imaju namjeru isplate cijene te da ju kupac zaista i isplati kao svoju obvezu, jer bi izostanak te obveze doveo do ništetnosti ugovora.¹²⁹ U slučaju da nije postojala namjera plaćanja cijene dolazilo bi do primjene općih pravila o simulaciji (čl. 285. ZOO-a).¹³⁰ Slično tome, do primjene općih pravila dolazi i u pogledu zahtjeva za pravičnom cijenom, a koji se ostvaruje kroz opći institut prekomjernog oštećenja, pod posebnim uvjetima (čl. 375 ZOO-a).¹³¹ S obzirom da su navedena dva zahtjeva, da cijena bude ozbiljno mišljena (*pretium verum*) i razmjerna vrijednosti stvari (*pretium iustum*) uređena općim pravilima, te bi zahtijevala opširniju obradu, ona ovdje neće biti obrađena, već samo pravila o tome da cijena mora biti određena ili barem određiva te izražena u novcu koja su regulirana posebnim pravilima unutar poglavlja o kupoprodaji.

3. 2. 1. Cijena izražena u novcu

U skladu sa već obrazloženim sporom između dvije rimske škole te prevladavanjem mišljenja Sabinovaca, pravilo da se cijena mora sastojati u novcu a ne u stvarima inkorporirano je i u suvremeno pravo. U suprotnom bi bila riječ o zamjeni, a ne kupoprodaji. To je vidljivo već i iz definicije kupoprodaje jer kupac ima obvezu prodavatelju isplatiti cijenu koja podrazumijeva postojanje novca kao ekonomski, općeg sredstva razmjene.¹³² U skladu s time, prva karakteristika cijene u suvremenom kupoprodajnom ugovoru je upravo to da ona mora biti izražena u novcu, no to ne mora biti gotov i odbrojen novac, može biti i vrijednosni papir.

Nadalje, cijena mora biti izražena u domaćoj novčanoj jedinici, tj. valuti. Pritom ugovorne strane mogu vrijednost ugovorne obveze u valuti Republike Hrvatske izračunati na temelju cijene zlata ili tečaja valute RH u odnosu prema stranoj.¹³³ No, ona mora u svakom slučaju biti

¹²⁸ Treba ipak dodati da cijena ne smije biti protivna zakonu, odnosno stranačka autonomija prilikom utvrđivanja cijene će biti u nekim slučajevima ograničena propisima prisilne naravi, o čemu opširnije *infra*.

¹²⁹ Prema tome, možemo citirati sudsku praksu Vrhovnog suda koja potvrđuje ništetnost, odnosno zabranu utvrđivanja djelomične ništetnosti ugovora ukoliko cijena nije određena: „Ne može se zahtijevati utvrđenje djelomične ništetnosti odredaba ugovora o cijeni kad bez tih odredaba ugovor ne bi mogao postojati.“ VSRH, Rev-907/02. od 27. veljače 2003., PSP 03-1/38.

¹³⁰ Simulaciju definiramo kao prividno sklapanje ugovora, odnosno, pravnih poslova. Može biti apsolutna i relativna. Vidi više u: Klarić, P., Vedriš, M., *op. cit.* u bilj. 106., str. 142.

¹³¹ Usp. Klarić, P., Vedriš, M., *op. cit.* u bilj. 106, str., Gorenc, V., *op. cit.* u bilj. 116, str. 571 - 575.

¹³² S obzirom na svojstvo zamjenjivosti za sve vrste roba, novac posjeduje apstraktnu imovinsku tj. kupovnu moć, iz čega je i izvedena teorija kupovne moći novca. Vidi više Gorenc, V., *op. cit.* u bilj. 116, str. 50.

¹³³ Čl. 22. ZOO-a, propisana je i posljedica ugovaranja novčane obveze u stranoj valuti. Prema tome, ukoliko novčana obveza protivno zakonu glasi na plaćanje u zlatu ili stranoj valuti, njezino se ispunjenje može zahtijevati samo u valuti Republike Hrvatske.

izražena u nekoj novčanoj jedinici, a plaćanje obavljeno zakonskim sredstvom plaćanja.¹³⁴ Prema tome, kad obveza ima za činidbu iznos novca, dužnik će biti dužan isplatiti onaj broj novčanih jedinica na koji obveza glasi.¹³⁵

Novčana obveza kupca tako uvijek mora biti izražena u novcu i upravo je izražavanje cijene u novcu bitno za postojanje i deklariranje ugovora kao kupoprodajnog. Međutim, ako bi se činidba jedne strane sastojala dijelom u novcu a dijelom u stvarima, ugovor će se smatrati kupoprodajom samo ako je cijena (novac) jednaka ili veća od vrijednosti stvari koja se daje uz novac, npr. A kupuje od B automobil, a kao cijenu daje novac i bicikl.¹³⁶ Prema tome, postignut je kompromis u kojemu vrijedi pravilo kako cijena mora biti izražena u novcu, uz iznimke, kada može biti i u većinskom djelu, uz drugo dano na ime cijene.

S obzirom da je prevladalo pravilo da se cijena mora sastojati u novcu, može se uputiti na osnovne karakteristike i ulogu novca. Naime, kako bi se nešto smatralo novcem, potrebno je da postoji kao pokretna stvar u obliku novčanica ili kovanica, mora biti izdana snagom prava u zemlji izdanja (drugim riječima novac je ovlaštena izdavati samo država kao zakonsko sredstvo plaćanja, prema tome novac je samo ono što država proglasi novcem), te ona mora biti izražena u novčanoj jedinici.¹³⁷ Novac u obveznom pravu ima dvije uloge, služi kao sredstvo ispunjenja novčanih obveza, ali i kao glavni objekt ili predmet pravnog posla. Također, on služi kao mjerilo vrijednosti koja omogućuje da se objekti građanskopravnih odnosa izraze u njihovu novčanu ekvivalentu.¹³⁸

3. 2. 2. Određena ili odrediva cijena

Pri određivanju cijene, ugovorne strane imaju slobodu koja proizlazi iz načela stranačke autonomije, odnosno, načela slobode pregovaranja.¹³⁹ Njihova je sloboda ograničena načelima

¹³⁴ Gorenc, V., *op. cit.* u bilj. 116, str. 597.

¹³⁵ Čl. 21. ZOO-a, a tom je odredbom propisano načelo monetarnog nominalizma. Usp. Gorenc, V., *op. cit.* u bilj. 116. str. 53., Klarić, P., Vedriš, M. *op. cit.* u bilj. 106, str. 396.

¹³⁶ Klarić, P., Vedriš, M., *op. cit.* u bilj. 105, str. 496.

¹³⁷ Nužno je da postoje sve navedene karakteristike jer stvar koja nema sve navedene karakteristike neće se smatrati novcem. Vidi više Gorenc, V., *op. cit.* u bilj. 116, str. 50-54.

¹³⁸ Pojam procjenjivosti daje mogućnost da se određena stvar svede na njihov novčani ekvivalent pa razlikujemo procjenjive (*res aestimabiles*) stvari čija se vrijednost može izraziti u novcu, te neprocjenjive (*res inaestimabiles*) stvari koje se ne bi mogle svesti na određeni iznos novca (npr. pramen kose). Usp. Klarić, P., Vedriš, M., *op. cit.* u bilj. 106, str. 88.

¹³⁹ Već čl. 2. Zakona o obveznim odnosima određuje načelo stranačke autonomije prema kojemu sudionici u prometu slobodno uređuju svoje obvezne odnose, ali ipak postoji ograničenje kako ih ne mogu uređivati suprotno Ustavu, prisilnim propisima i moralu društva. Slično pravilo pojavljuje i u rimskom pravu, kao parafraza jedne rečenice iz djela *Sententiae ad filium* klasičnog rimskog pravника Paula (Paulus) iz 3. st.: *Neque contra leges, neque contra bonos mores pacisci possumus* (ne možemo zaključivati sporazume ni suprotno zakonu, niti suprotno

savjesnosti i poštenja te jednake vrijednosti činidaba, no može biti i zakonom, o čemu će biti detaljnije riječi u posebnom potpoglavlju. Kao izraz općeg načela obveznog prava da u obveznom odnosu svaka činidba mora biti određena ili barem odrediva, i cijena mora biti određena ili odrediva.

Smatra se da je taj zahtjev ispunjen kada u vrijeme sklapanja ugovora svaka strana unaprijed točno zna što je dužna učiniti, odnosno, koju cijenu kupac mora platiti.¹⁴⁰ U biti će se uzeti da je cijena određena ako je precizirana u nekom fiksnom iznosu¹⁴¹, dok je odrediva ako ugovor sadrži dovoljno podataka pomoću kojih će se ona kasnije moći odrediti (npr. ugovaranje tekuće cijene na pojedinom tržištu u određeno vrijeme, isto tako, kada je ugovoreno da će se cijena utvrditi od strane sudskog procjenitelja i br. dr.). Primjer iz sudske prakse Vrhovnog suda, presuda Rev 1147/2012-8, upućuje na slučaj u kojem su stranke sklopile ugovor o kupoprodaji nekretnine te su ugovorile da će cijenu isplatiti „nakon rješavanja imovinskopravnih odnosa, te realizacije kreditne linije“, a u slučaju prekoračenja roka isplate, navedena kupoprodajna cijena „bit će korigirana“. S obzirom da ugovor nema podatke na temelju kojih bi se cijena kasnije (kada su sređeni imovinskopravni odnosi), mogla korigirati, tj. na temelju kojih parametara bi trebalo tu cijenu korigirati, drugostupanjski sud pogrešno je donio odluku smatrajući takav ugovor (u kojemu cijena nije određena, a niti odrediva) valjanim, dok je revizijski sud pravilo postupio vraćajući predmet na ponovo odlučivanje.¹⁴² Stoga, riječ je o još jednom obliku potvrde pravila da ugovor neće imati pravni učinak ako ugovorom o kupoprodaji cijena nije određena, a niti ugovor sadrži dovoljno podataka s pomoću kojih bi se ona mogla kasnije odrediti.¹⁴³

Treba napomenuti da pravilo po kojemu cijena mora biti određena, ima jednu iznimku, i to u slučaju ako je riječ o trgovačkim ugovorima o kupoprodaji. Kod ugovora koji imaju trgovački karakter nije potrebno da cijena bude određena ili odrediva jer je trgovački ugovor o kupoprodaji iznimka od pravila o ništetnosti ugovora bez ugovorene cijene. To je tako jer u

dobrim običajima), Usp. Petrak, M., *Principia iuris obligationem, Traditio iuridica*, Informator, 1. siječnja 2014., str. 3.

¹⁴⁰ Da cijena mora biti određena ili barem odrediva govori i brojna sudska praksa. S toga, možemo citirati dio odluke o ništetnosti ugovora zbog nedostatka cijene Županijskog suda u Splitu Gž 3198/2017-2 iz 17. siječnja 2019.: „U odnosu, pak, na ugovor o kupoprodaji, sklopljenog između tuženika kao prodavatelja i tužitelja kao kupca, obzirom da u istom nije određena cijena za 1/2 suvlasništva predmetne nekretnine te isti ne sadrži dovoljno podataka s pomoću kojih bi se ona mogla odrediti, sud prvog stupnja ocjenjuje da takav pravni posao nema pravni učinak u smislu odgovarajuće odredbe Zakona o obveznim odnosima.“

¹⁴¹ Veći je broj primjera u kojima se cijena smatra određenom, pa se tako kao primjer može navesti kada je cijena istaknuta na robu u vrijeme prodaje, odnosno, najjednostavniji način kojim strane mogu odrediti cijenu je upravo „određivanjem novčane jedinice i svote, broja ili količine te valute“, a koja odgovara stranama ili predstavlja novčani ekvivalent kupljenje stvari. Usp. Gorenc, V., *op. cit.* u bilj. 116, str. 599.

¹⁴² VSRH, Rev 1147/2012-8 iz 18. siječnja 2017.

¹⁴³ Usp. čl. 384. ZOO-a; Gž 3198/2017-2 iz 17. siječnja 2019.

slučaju da se stranke ne usuglase o cijeni, kupac će platiti cijenu koju je prodavatelj redovno naplaćivao u vrijeme sklapanja ugovora, a ako takve cijene nema, onda će trebati platiti razumnu cijenu.¹⁴⁴ ZOO u čl. 384. definira razumnu cijenu kao „tekuću cijenu u vrijeme sklapanja ugovora, ako se ona ne može utvrditi, onda cijenu koju utvrđuje sud prema okolnostima slučaja.“

U trgovačkim ugovorima najčešće se prodaju stvari o kojima pojedina tijela vode službene evidencije,¹⁴⁵ te se ispunjenje ugovora na duže rokove, pa stranke radi sigurnosti mogu ugovoriti tekuću cijenu. Kada je ugovorena tekuća cijena, kupac će biti dužan platiti cijenu utvrđenu putem tih evidencija, što bi značilo da tekuća cijena zapravo ima karakter odredive cijene. No, ako bi strane ugovorile tekuću cijenu bez naznake vremena i mjesta, kupac treba platiti cijenu utvrđenu službenom evidencijom na tržištu mjesta prodavatelja i to u vrijeme kada je trebalo doći do ispunjenja. Ukoliko takva evidencija ne postoji, tekuću cijenu treba utvrditi pomoću elemenata koji se prema običajima tržišta uzimaju za utvrđenje cijena.¹⁴⁶ Nadalje, tekuću cijenu mora se razlikovati od tržišne cijene jer tržišna cijena može postojati, a da ne bude evidentirana službenom evidencijom, a može čak biti i različita od službeno evidentirane te se definira kao „cijena robe određene vrste i srednje kvalitete na određenom mjestu trgovanja“.¹⁴⁷

U Bečkoj konvenciji čl. 55. uređuje pitanje cijene na drugačiji način nego što to čini ZOO. U slučaju da cijena nije određena ugovorom, niti izrijekom, niti prešutno, a niti u ugovoru ima odredaba na temelju kojih bi se ona mogla odrediti, tada će se prema ovom članku smatrati da su stranke prešutno pristale na cijenu koja se redovno naplaćivala za takvu robu, prodanu pod sličnim okolnostima. Isto tako, ako je cijena utvrđena prema težini robe, za određivanje cijene u slučaju sumnje uzima se neto težina.¹⁴⁸

Sukladno načelu stranačke autonomije, strane mogu sporazumom povjeriti određivanje cijene trećoj osobi, fizičkoj ili pravnoj, npr. komorama, sudskom vještaku, udrugama. U slučaju da su se stranke suglasnom odlukom dobrovoljno podvrgnule odluci treće osobe, smatrat će se da je cijena utvrđena i određena kao da su je strane same odredile. Nigdje kroz zakon se ne spominje način na koji bi treći trebao utvrditi cijenu, pa s obzirom na to, treća osoba je slobodna odrediti

¹⁴⁴ Čl. 384. st. 2. ZOO-a

¹⁴⁵ Na primjer, roba kojom se trguje na burzi i čija je službena cijena evidentirana u okviru burzovnih kotacija. Usp. Gorenc, V., *op. cit.* u bilj. 116, str. 599.

¹⁴⁶ Čl. 386. ZOO-a

¹⁴⁷ U slučaju da su strane ugovorile tržišnu cijenu, bit će potrebno dokazivati jesu li stranke ugovarale cijenu u vrijeme sklapanja ili ispunjenja ugovora, te radi li se o cijena na tržištu prodavatelja ili kupca, jer sve navedene okolnosti bitne su za određivanje tržišne cijene. Usp. Gorenc, V., *op. cit.* u bilj. 116, str. 601.

¹⁴⁸ Čl. 56. Konvencije o međunarodnoj prodaji robe.

ju prema svojim nahodnjima, ali ipak mora poštivati načelo savjesnosti i poštenja. Ako je treća osoba neće ili ne može odrediti, te ako strane ne iskoriste svoju autonomiju i naknadno sporazumno ne utvrde cijenu ili ne raskinu ugovor, neće doći do ništetnosti ugovora već će se smatrati da je utvrđena razumna cijena.¹⁴⁹ Nadalje, ako bi se određivanje cijene prepustilo na volju jednom ugovaratelju, zakon takvu situaciju tretira kao da cijena nije niti ugovorena i tada se plaćanje cijene izjednačava sa slučajem kada cijena nije određena.¹⁵⁰ Zbog ovog prisilnog pravila ZOO-a dolazi do ništetnosti odredbe ugovora kojom se ostavlja mogućnost da jedan suugovaratelj odredi cijenu. Takvo je postupanje protivno načelu ravnopravnosti strana i slobodi ugovaranja. Pritom se može zaključiti kako je i ovdje preuzeto pravilo iz rimskog prava jer ni tada nije bilo dopušteno da jedna strana sama odlučuje o bitnom sastojku ugovora bez volje drugog ugovaratelja.

3. 2. 2. 1. Propisana cijena

U vezi pravila o određenju cijene treba posebno pojasniti situaciju kada je za neke vrste stvari cijena iz pravopolitičkih ili drugih razloga sukladno propisima određena od strane ovlaštenih državnih tijela.¹⁵¹ U načelu države ostavljaju formiranje cijena snagama ponude i potražnje¹⁵², no u određenim okolnostima će postojati potreba njihova uplitanja. Takve intervencije države većinom su bile i jesu odgovor na nagli rast cijena te se javljaju prilikom inflacije i kriznih razdoblja. U takvim okolnostima car Dioklecijan je tako donio Edikt o najvišim prodajnim cijenama, dok danas možemo kao primjer kako je Vlada RH donijela Uredbu o utvrđivanju najviših maloprodajnih cijena naftnih derivata.¹⁵³

U slučaju propisanih cijene stranačka autonomija je ograničena, odnosno sporazum stranaka koji bi bio suprotan takvoj prisilno propisanoj cijeni bio bi ništetan. Treba napomenuti da neće doći do ništetnosti cijelog ugovora, već samo odredbe o cijeni, te na njeno mjesto stupa odredba zakona, odnosno prisilni propis.¹⁵⁴ Drugim riječima, ako je cijena određena protivno propisima

¹⁴⁹ Čl. 387. ZOO-a.

¹⁵⁰ Čl. 388. ZOO-a: „Odredba ugovora kojom se određivanje cijene ostavlja na volju jednom ugovaratelju smatra se kao da nije ni ugovorena i tada kupac duguje cijenu kao u slučaju kad cijena nije određena.“

¹⁵¹ Gorenc, V., *op. cit.* u bilj. 116, str. 598.

¹⁵² O određivanju cijene na temelju ponude i potražnje vidi više Lončar, Ž., *Određivanje cijene proizvoda na temelju potražnje*, Informator, br. 5723, 10. siječnja 2009.

¹⁵³ Uredba o utvrđivanju najviših maloprodajnih cijena naftnih derivata, Vlada Republike Hrvatske, 2. veljače, 2022., koja je uvedena radi inflacije i naglog porasta cijena naftnih derivata te zaštite građana kojom je ograničena cijena goriva na svih benzinskim pumpama, osim na autocestama.

¹⁵⁴ Pravilo vrijedi i za ugovaranje kamata pa tako prema sudskoj praksi „Ugovaranje zatezних kamata po stopi višoj ili nižoj od zakonom propisane čini ništetnom odredbu ugovora o kamatnoj stopi, ali ne i pravni posao.“ VTS, Pž-442/97. od 4. ožujka 1997., PSP 00-1/115

koji ju uređuju, tj. bude ugovorena viša cijena od cijene koja je zakonom određena, ugovor će biti valjan, ali će važiti propisana a ne ugovorena cijena. Sukladno tome može se citirati dio odluke iz sudske prakse Vrhovnog suda RH, Gzz-339/01, prema kojoj „kada je ugovorom o prodaji ugovorena viša cijena od zakonom propisane u tom dijelu, odredbe o cijeni su ništetne.“¹⁵⁵ Stoga, ako bi kupac isplatio višu cijenu, imao bi pravo zahtijevati da mu se vrati razlika.¹⁵⁶

Kada je pak propisana najviša cijena, dakle ne točno određena cijena, a strane su ugovorile višu cijenu od najviše propisane, dolazi do djelomične ništetnosti. Ugovor ostaje valjan, a umjesto nezakonite odredbe vrijedit će zakonom propisana najviša cijena. Kupac će dugovati samo iznos propisane cijene, ali ne i razliku do više ugovorene cijene te ima pravo zahtijevati razliku preplaćene cijene, dok prodavatelju ne pripadaju ni pravo na razliku cijene niti zahtjev za njenom isplatom. S druge strane, ako bi cijena propisom bila uređena kao najniža dopuštena cijena, a ugovorena cijena je još niža, prodavatelju bi pripalo pravo i zahtjev za isplatu najniže propisane cijene.¹⁵⁷

Uz sve slučajeve treba istaći da cijena koja je propisana mora postojati kao takva u trenutku sklapanja ugovora o kupoprodaji, pri čemu treba primijeniti odredbu Ustava Republike Hrvatske o zabrani retroaktivnosti propisa.¹⁵⁸ Stoga, ako bi cijena bila određena zakonom tek nakon sklapanja ugovora, neće se primjenjivati propisana cijena, no ako bi zakonom bila propisana retroaktivnost, bila bi moguća iznimka od pravila ako su ispunjenje ustavne pretpostavke retroaktivnog primjenjivanja propisa.

Konačno, ako postoji propisana cijena, izostanak određene ili određive cijene neće za sobom povući posljedicu ništetnosti, jer ipak postoji cijena koju je propisalo nadležno tijelo te će se u tom slučaju cijena smatrati određenom ili određivom.

3. 2. 3. Isplata cijene

¹⁵⁵ VSRH, Gzz-339/01. od 21. studenog 2001., PSP 02-1/52, usporedi sa VSRH, Rev 2504/94 od 13. listopada 1996.

¹⁵⁶ Čl. 385. ZOO-a.

¹⁵⁷ Sličan je slučaj u kojemu strane ugovore jednu cijenu, a u ugovor unesu manju cijenu (moguće radi izbjegavanja kakvih propisa o visi cijene) pa može se citirati stajalište sjednice Građanskog odjela koja glasi: „Ako su stranke u ugovoru o prodaji unijele manju cijenu od ugovorene, vrijedi cijena koja je stvarno ugovorena kao stvarno disimulirani rezultat volje ugovornih strana.“ Što je razumno, radi ograničavanja i izbjegavanja nepoštivanja postojećih propisa., usp. stajalište sjednice Građanskog odjela VSRH iz 27. veljače 1984., PSP-24/83; Gorenc, V., *op. cit.* u bilj. 116, str. 598.

¹⁵⁸ Čl. 88. Ustava Republike Hrvatske NN 56/90, 135/97, 08/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14.

Obveza plaćanja cijene, kao što je rečeno, glavna je i temeljna obveza kupca, te je nužna pretpostavka kako bi se ugovor definirao i deklarirao kao kupoprodaja.

Bez obveze ugovaranja a potom i isplate cijene, ugovor uopće ne bi mogao postojati. Strane su načelno slobodne ugovoriti vrijeme isplate cijene¹⁵⁹, te se tako isplata cijene može ugovoriti za termin prije predaje stvari, istovremeno s predajom stvari, te nakon predaje stvari, dok se uz te načine može ugovoriti i plaćanje u dijelovima ili kakvo osiguranje za ispunjene kupčeve obveze plaćanja.

Ako je ugovoreno djelomično plaćanje prije predaje (predujam), treba razlikovati je li taj iznos dan na ime kapare ili je na ime ispunjenja obveze plaćanja jer se davanjem kapare smatra da je ugovor sklopljen, te u tom smislu kapara služi kao dokaz postojanja ugovora, dok se plaćanjem djela cijene ispunjava dio obveze iz ugovora. Prema tome, ako je namjera ugovornih strana usmjerena na to da djelomičnim plaćanjem ugovor nastane, onda će predujam imati snagu kapare, a u drugom slučaju radit će se o djelomičnom ispunjenju kupčeve obveze plaćanja kupovnine.¹⁶⁰ U vezi navedenog može se navesti primjer iz sudske prakse, VSRH Rev 1049/2012-2, u kojemu je jedna ugovorna strana predala stanovit iznos na ime buduće obveze sklapanja ugovora o prodaji nekretnine, o čemu je i izdana potvrda ali u kojoj niti je bila određena cijena nekretnine, niti je iz sadržaja potvrde cijena bila određiva, te je sud pravilno donio odluku da potvrda o primljenom iznosu nije imala elemente ugovora o prodaji (jer cijena niti je bila određena niti određiva), a niti je isplaćeni iznos bio kapara, pošto su stranke pregovarale o prodaji nekretnine, a za čiju se valjanost, kako je već rečeno, traži pisani oblik.¹⁶¹ Stoga je razumljiva ocjena iz presude da ugovor o prodaji nekretnine između stranaka nije sklopljen, niti kapara dana, te strana ima pravo zahtijevati povrat plaćenog iznosa danog bez pravnog temelja.

Što se tiče isplate, ona se najčešće ugovara istodobno s predajom stvari radi obostrane sigurnosti stranaka, a koja se ostvaruje istodobnim ispunjenjem obveza. Plaćanje nakon predaje stvari ipak dovodi prodavatelja u nesigurni položaj hoće li cijena uopće biti isplaćena. Svakako, kad je vrijeme isplate ugovoreno, kupac je dužan platiti cijenu bez potrebe ikakve aktivnosti prodavatelja. Nadalje prema zakonu, kupac je dužan platiti cijenu u vrijeme i na mjestu koje su strane ugovorile, a u nedostatku takve odredbe, plaćanje se odvija u vrijeme i mjestu isporuke

¹⁵⁹ Ako je riječ o trgovačkim ugovorima, i ugovorima između trgovca i osoba javnog prava ta je sloboda ograničena posebnim Zakonom o financijskom poslovanju i predstečajnoj nagodbi. Vidi Zakon o financijskom poslovanju i predstečajnoj nagodbi, Narodne novine, br. 108/12, 144/12, 81/13, 112/13, 71/15, 78/15.

¹⁶⁰ Gorenc, V., *op. cit.* u bilj. 116, str. 686.

¹⁶¹ VSRH Rev 1049/2012-2 od 14. travnja 2015., usporedi sa VSRH Revt 320/2015-3 iz 03. srpnja 2018.

stvari.¹⁶² Ako bi stranke ugovorile plaćanje tek nakon predaje stvari, ona bi morala biti plaćena u mjestu prebivališta ili sjedištu prodavatelja.¹⁶³

3. 2. 4. Uloga cijene u posebnim vrstama kupoprodaje

Na temelju posebnih uglavaka uz kupoprodaju rimskoga prava te u skladu s potrebama prometa razvijene su različite varijante kupoprodaje koje ZOO naziva kupoprodaje s posebnim pogodbama. U većini posebnih vrsta kupoprodaje cijena ima važnu ulogu, bilo kao uvjet ili obaveza koje od strana ugovora, a ovdje će biti izdvojena tri najvažnija oblika s obzirom na cijenu.

Kao jedna od najčešćih u praksi javlja se kupoprodaja s obročnom otplatom cijene, odnosno, „kreditna kupoprodaja“. ZOO je definira kao ugovor kojim se prodavatelj obvezuje predati kupcu određenu pokretnu stvar i prije nego što kupac potpuno ispuni obvezu isplate cijene, a kupac se obvezuje isplatiti cijenu u obrocima, u određenim i ugovorenim vremenskim razdobljima.¹⁶⁴ Prema tome, objektom takve kupoprodaje može biti samo pokretna stvar te se za valjanost ugovora traži pisani oblik. Naime, plaćanje cijene u obrocima se nikada ne predmnijeva, već se mora posebno ugovoriti. Također, uz klasične obvezne sastojke ugovora o kupoprodaji, predmeta i cijene, propisuju se i drugi bitni sastojci: a) ukupan iznos svih obročnih otplata b) iznos pojedinih otplata, c) njihov broj i d) rokovi. Treba istaći da kupac uvijek ima pravo na raskid ugovora i pravo da odjednom plati ostatak cijene i to bez ugovornih kamata i troškova, a bilo koja drugačija odredba u ugovoru bila bi ništetna. Klauzula o raskidu mora biti, pod prijetnjom ništetnosti unesena u ugovor, te se kupac ne može odreći tog prava. Prodavatelj ima mogućnost raskida ugovora ukoliko bi kupac kasnio s otplatama cijene i to ovisno o kojoj otplati po redu je riječ te ovisno koliko ih je ukupno ugovoreno.¹⁶⁵

Kupoprodajom s pridržajem prava vlasništva (*pactum reservati dominii*), prodavatelj pokretne stvari, na temelju odredbe u ugovoru, zadržava pravo vlasništva na stvari i nakon prodaje, sve

¹⁶² O plaćanju cijene, kada nije ugovorena, možemo citirati sudsku praksu Visokog trgovačkog suda, Pž-2948/94 od 15. studenog 1994.: “U nedostatku ugovorne odredbe ili drugačijih običaja, plaćanje cijene prodane stvari obavlja se u vrijeme i mjestu predaje stvari.“

¹⁶³ Čl. 438. ZOO-a. Bečka konvencija pak sadržava drukčija pravila te ako strane nisu ugovorile vrijeme i mjesto plaćanja, Konvencija razlikuje dva slučaja – kada se isplata mora obaviti s predajom stvari ili dokumenata i kad ne mora. U prvom slučaju kupac će morati platiti cijenu u vrijeme i u mjestu isporuke, dok u drugom slučaju obvezu mora ispuniti u sjedištu prodavatelja (čl. 57. st. 1.).

¹⁶⁴ Čl. 542. ZOO-a. Usp. Klarić, P., Vedriš, M., *op. cit.* u bilj. 106, str. 502.

¹⁶⁵ Prodavateljeva mogućnost raskida ugovora pojavljuje se u slučaju da kupac kasni s početnim otplatama cijene, a i kada kupac dođe u zakašnjenje s najmanje dvije uzastopne otplate, s time da one činu osminu cijene, odnosno samo s jednom ako ih nema više od četiri. Županijski sud u Bjelovaru, Gž-1485/15-2 iz 03. studenog 2016.

dok kupac ne isplati cijenu u potpunosti.¹⁶⁶ Takva odredba vrlo je česta u ugovorima s obročnom otplatom cijene radi sigurnosti naplate cijene, te kao element ravnoteže među interesima stranaka. U slučaju kada ne bi postojao institut pridržaja vlasništva, prodavatelj bi se našao u nepovoljnom položaju ako kupac ne isplati cijenu, a nije postojao pridržaj prava vlasništva, jer će prodavatelj teško ostvariti svoja prava kada bi u trenutku predaje stvari kupac postao vlasnikom stvari. Upravo zbog zadržavanja vlasništva na stvari, rizik propasti stvari prelazi na kupca u trenutku predaje stvari, dok će vlasništvo na njega preći tek u trenutku isplate pune cijene (odgodni uvjet stjecanja vlasništva uvjetovan isplatom cijene u potpunosti). Prema tome, sve dok kupac ne ispuni svoju obvezu, odnosno, dok cijena ne bude plaćena, prodavatelj ima mogućnost tražiti povrat stvari, na temelju zakašnjenja, ili neisplate cijene, a može se poslužiti i vlasničkom tužbom.¹⁶⁷ Također, takav oblik kupoprodaje ima jedno ograničenje, a to je zabrana sklapanja takvog kupoprodajnog ugovora ako je objekt kupoprodaje nekretnina. Kupoprodaja s pravom prvokupa sadržava uglavak koji je uređen još u rimskom pravu te označava situaciju u kojoj neka osoba ima pravo prije svih kupiti stvar. Naime, ako vlasnik odluči prodati određenu stvar, najčešće koju je sam kupio od prodavatelja, on je dužan najprije ponuditi stvar osobi koja ima pravo prvokupa i to za istu cijenu koji nudi treći.¹⁶⁸ Kada prodavatelj daje izjavu da stvar kupuje, dužan je istodobno i platiti dogovorenu cijenu s trećom osobom.

¹⁶⁶ Čl. 462. ZOO-a.

¹⁶⁷ Klarić, P., Vedriš, M., *op. cit.* u bilj. 106, str. 503.

¹⁶⁸ Čl. 449. ZOO-a .Usp. Marečić, A., *Kupoprodaja s pravom prvokupa*, Ius-Info, 17. kolovoza 2021.

4. ZAKLJUČAK

Kupoprodaja je od prvobitnih oblika u rimskome pravu, zamjene, prodaja iz ruke u ruku ili mancipacije, do dan danas, doživjela značajnu evoluciju. U povijesnom slijedu, kako navode rimski izvori, za nastanak tog ugovora bio je potreban nastanak novca, a otkada je sporazumu o zamjeni stvari za novac dan obveznopravni učinak, tj. razdvojeni su sklapanje i ispunjenje ugovora, i to u obliku rimske *emptio - venditio*, ugovor o kupoprodaji postao je glavni instrument trgovine, koje je značenje zadržao i do danas, bez obzira na razvoj mnogih novih načina razmjene i novih vrsta ugovora. Na temelju usporednog prikaza osnovnih značajki ovog ugovora u rimskom pravu s pozitivnopravnim uređenjem prema važećem hrvatskom Zakonu o obveznim odnosima, može se zaključiti da su one u biti do danas u svojoj ostale nepromijenjene. Njegovi glavni sastojci su i dalje predmet i cijena, a većina pravila koja uređuju cijenu, kao glavni predmet ovog rada, i danas slijede upravo rješenja iz rimskog prava.

Cijena i danas mora biti određena u novcu (*pretium pecunaria*), pa se tako može reći da je prevladavajući stav Prokulovaca u sporu može li cijena biti i u kakvoj drugoj stvari ostao na snazi i u suvremenom pravu. Određeni kompromis, koji je postojao već u rimskom pravu, je također zadržan, u smislu da je dopušteno i da samo dio cijene bude u novcu, dokle god nenovčani dio nije toliki da se ne može razlikovati kupca od prodavatelja. Sljedeće, cijena mora biti *pretium certum*, odnosno određena ili određiva. Glede određivosti, pravници su u svojim djelima, kao i suvremeni komentatori, uglavnom komentirali tri načina naknadnog određivanja cijene: a) kada je ostavljeno kupcu da ju odredi, b) kada je to prepušteno trećoj strani, te c) kada se cijena određuje u kasnijoj fazi na temelju kakvih objektivnih okolnosti. Rješenja su također ista - prepuštanje naknadnog određivanja cijene jednoj ugovornoj strani protivno je samoj biti ugovora i čini ugovor ništetnim; prepuštanje trećoj strani čini ugovor valjanim ali nepotpunim dok treći ne utvrdi cijenu; dok je naknadno utvrđenje na temelju ugovorenih objektivnih okolnosti valjano ako se ona može utvrditi bez sklapanja novog sporazuma. Nadalje, klasično pravo bilo je vrlo liberalno i strane su mogle odrediti višu ili nižu cijenu prema svojim sposobnostima, te prema tome cijena nije morala biti pravedna (*pretium iustum*), no morala je biti ozbiljno mišljena (*verum pretium*). Možemo reći da isto vrijedi i danas, uz refleksiju razvoja glede *pretium iustum* iz postklasičnog perioda, instituta *laesio enormis* koji je preuzelo i suvremeno pravo, ali koje je primjenjiv pod posebnim pretpostavkama..

U vezi cijene i izvršene analize u radu treba istaći i još jednu sličnost. Naime, načelo slobodnog ugovaranja cijene u situacijama krize je suočavano s pokušajima zadiranja i ograničenja tržišnih sloboda od strane javne vlasti, kako u Rimu, tako i danas. Intervencije države u pogledu visine

propisuju najviše dopuštene cijene radi ublažavanja posljedica inflacije, ali ipak ograničavaju tržišnu slobodu kojom prodavatelj postiže zadovoljavajući iznos cijene na tržištu. Tako u suvremenom pravu postoji i pravilo da cijena ne smije biti protuzakonita, a ako bi se ugovorena cijena razlikovala od zakonom propisane, tada će vrijediti propisana, dok će ugovorena biti ništetna.

U radu je dan osvrt i ulogu isplate cijene. Ona u klasičnom rimskom pravu nije bila uvjet za predaju i stjecanje vlasništva na stvari, nego je već sami konsenzus strana o bitnim sastojcima bio dovoljan za prijenos stvari, dok je u Justinijanovom pravu prijenos vlasništva stvari pretpostavljao da je cijena plaćena ili osigurana kakvim jamstvom ili zalogom. U suvremenom pravu vlasništvo se stječe odmah, no za osiguranje položaja prodavatelja može se ugovoriti pridržaj prava vlasništva.

Konačno možemo zaključiti da je cijena, koja svakodnevno utječe na naš život i s obzirom na koju odlučujemo hoćemo li kupiti kakvu stvar ili pravo, odnosno sklopiti kupoprodajni ugovor, u bitnome definirana već od strane rimskih pravnika. Problemi s kojima su se susretali rimski pravници i kasnije carevi, problemi su s kojima se bave i danas pravници i sudovi, ali i politika primjerice u slučaju određivanja najviših cijena. U vezi s time može se stoga upozoriti da suvremene pojave s kojima smo suočeni vrlo često nisu nove ni nepoznate, već poznate i vrlo često i detaljno raspravljene, što omogućuje onda i korištenje već prokušanih i argumentiranih rješenja.

5. LITERATURA

1. Aubert, J. J., *Commerce*, u: Johnson, D. (ur.), *The Cambridge Companion to Roman Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2015., str. 213 – 245.
2. Čuveljak, J., *Kupoprodaja s pridržajem prava vlasništva*, Ius- Info, 01. travnja 2006.
3. Daube, D., *Certainty of price*, u: *Studies in the Roman law of Sale: Dedicated to the Memory of Francis Zulueta*, Clarendon Press, Oxford, 1959.
4. de Ligt, L., *Roman Law, Market and Market Prices*, u: du Plessis, P.; Ando, C. (ur.), *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, Oxford University Press, Oxford, 2016., str. 660 – 670.
5. du Plessis, P., *Borkowski's Textbook on Roman Law*, Fourth Edition, Oxford University Press, Oxford, 2010.
6. Eisner B., Horvat, M., *Rimsko pravo*, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1948.
7. Fiori, R., *Contracts, Commerce and Roman Society*, u: du Plessis, P.; Ando, C. (ur.), *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, Oxford University Press, Oxford, 2016., str. 581 – 595.
8. Gorenc, V., *Komentar zakona o obveznim odnosima*, PRIF-plus, Zagreb, 2005.
9. Horvat, M. *Bona fides u razvoju rimskog obveznog prava*, Seminarska biblioteka u Zagrebu, Zagreb, 1939.
10. Horvat, M., *Prekomjerno oštećenje (laesio enormis)*, Rad JAZU, 10, Zagreb, 1961. (= *Hrestomatija rimskog prava*, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 1998., str. 151 – 192).
11. Horvat, M., *Rimsko pravo*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1998.
12. Johnson, D., *The Cambridge Companion to Roman Law*, Faculty of Advocates, Edinburgh, Cambridge University Press, 2015.
13. Karić, B., *Pretium-cijena u klasičnom rimskom pravu*, University Press- Magistrat izdanja, Sarajevo, 2020.
14. Karlović, T., *In diem addictio, Traditio iuridica*, Informator, br. 6744-6745, 12. kolovoza 2022., str. 3.
15. Karlović, T.; Rapić, I., *Kupoprodaja uz pridržaj boljeg kupca (in diem addictio) u rimskoj pravnoj tradiciji*, Pravni vjesnik, vol. 34, br. 3-4, 2018., str. 9 – 31.
16. Klarić, P., Vedriš, M., *Građansko pravo, opći dio. Stvarno pravo, obvezno i nasljedno pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2014.

17. Koops, E., *Price Setting and Other Attempts to Control the Economy*, u: du Plessis, P.; Ando, C. (ur.), *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, Oxford University Press, Oxford, 2016., str. 609 – 620.
18. Lončar, Ž., *Određivanje cijene proizvoda na temelju potražnje*, Informator, br. 5723, 10. siječnja 2009.
19. Mackintosh, J., *Roman law of sale*, WM. W. Gaut & Sons, Inc., Holmes Beach FL, 1994.
20. Marečić, A., *Kupoprodaja s pravom prvokupa*, Ius-Info, 17. kolovoza 2021.
21. Mousourakis, G., *Fundamentals of Roman Private Law*, Springer, Heidelberg, New York, Dordrecht, London, 2012.
22. Petrak, M., *Edictum de pretiis rerum venalium, Traditio iuridica*, Informator, 15. ožujka 2013.
23. Petrak, M., *Lex commissoria, Traditio iuridica*, Informator, 1. siječnja 2011.
24. Petrak, M., *Principia Iuris Obligationem*, Informator, 01. siječnja 2014.
25. Petrak, M.; Žiha, N.; Jusztinger, J., *Univerzalni temelji lokalnih prava – primjer „pravedne cijene“ (iustum pretium)*, u: Drinóczi, T.; Župan, M.; Vinković, M. (ur.), *Pravo – Regije – Razvoj*, Pravni fakultet Sveučilišta u Pečuhu, Pravni fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku, Pečuh, Osijek, 2013., str. 243. – 277.
26. Polojac, M., *Praktikum za rimsko pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2011.
27. Raffaelli, B., *Odgovornost prodavatelja za materijalne i pravne nedostatke stvari i prava kupca u ugovoru o kupoprodaji*, Ius-Info, od 18. travnja 2013.
28. Slakoper, Z.; Gorenc, V., *Obvezno pravo, Opći dio*, Novi informator, Zagreb, 2009.
29. Stein, P. A., *Text-book of roman law from Augustus to Justinian*, 3rd ed., Cambridge University Press, Cambridge, 1975.
30. Thomas, J., A., C., *Marginalia on Certum Pretium*, Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis, vol. 35, br. 1, 1976., str. 77 – 89.
31. Zimmerman, R., *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Juta, Cape Town, 1990.

IZVORI:

1. Konvencija UN o međunarodnoj prodaje robe, Narodne novine, br. 16/1993
2. Romac, A., *Izvori Rimskog Prava*, Informator, Zagreb, 1973.

3. Romac, A., (ur.), *Justinijan Institucije*, Latina et Graeca, Zagreb, 1994.
4. Ustav Republike Hrvatske NN 56/90, 135/97, 08/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14
5. VSRH, Rev-907/02. od 27. veljače 2003., PSP 03-1/38
6. VSRH, Rev-1103/87 od 23. prosinca 1987.
7. VSRH, Rev 1147/2012-8 od 18. siječnja 2017.
8. VSRH, Rev 2504/94 od 13. listopada 1996.
9. VSRH, Gzz-339/01. od 21. studenog 2001., PSP 02-1/52
10. VSRH, Gzz-339/01. od 21. studenog 2001., PSP 02-1/52
11. VSRH, Rev 2504/94 od 13. listopada 1996
12. VSRH iz 27. veljače 1984., PSP-24/83
13. VSRH Rev 1049/2012-2 od 14. travnja 2015
14. VSRH Revt 320/2015-3 iz 03. srpnja 2018.
15. VTS, Pž-2948/94. od 15. studenog 1994.
16. VTS, Pž-442/97. od 4. ožujka 1997., PSP 00-1/115
17. Watson, A., *The Digest of Justinian*, Vol. 2. (Books 16-29), University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1998.
18. Zakon o obveznim odnosima, Narodne novine, br. 35/05, 41/08, 125/11, 78/15, 29/18, 126/21
19. Zakon o financijskom poslovanju i predstečajnoj nagodbi NN 108/12, 144/12, 81/13, 112/13, 71/15, 78/15
20. Zakon o zaštiti potrošača, Narodne Novine, br. 07/14, 15/19, 19/22
21. Županijski sud u Varaždinu, Gž 252/10-2 iz 22. ožujka 2010.
22. Županijski sud u Bjelovaru, Gž-1485/15-2 iz 03. studenog 2016.